

Pēteris Timofejevs

**Tipiski „skandināviskais” – mēģinājums definēt Skandināvijas kultūras vērtības
Latvijas valsts zīmolveidības kontekstā**

Analītisks ziņojums speciāli sagatavots Latvijas institūtam 2008. gada 15. janvārī

1. Ievads

Valsts zīmolvedības kontekstā Saimons Anholts savā darbā „A Competitive Identity for Latvia: Interim Strategy Paper” rekomendēja Latvijai sevi (un īpaši galvaspilsētu Rīgu) prezentēt kā daļu no Skandināvijas reģiona. Latvijai un Rīgai pēc viņa domām vajadzētu attīstīt savas politiskās, tirdzniecības un kultūras attiecības, kā arī tuvināties Skandināvijai arī satura ziņā, reformējoties un pielāgojoties skandināvu valstīm pēc būtības. Mērķis šādai adaptācijai – lai Latvija tiktu uztverta kā viena no Skandināvijas valstīm vai vismaz daļa no Skandināvijas reģiona. Kā izmaiņām prioritāras tika identificētas trīs jomas – kultūra, inovācijas un izglītība, ekoloģija. Šādā kontekstā ir svarīgi saprast, kas vispārīgi runājot īsti ir Skandināvija un „skandināviskais”.

1.1. Kā tuvoties atbildei?

Manuprāt ir visai grūti vienkāršos vārdos definēt kādas kultūras, īpaši reģiona kultūras specifiku. Apskatot kādas kultūras komponentu atsevišķi mēs varam atrast tam identiskus vai vismaz līdzīgus komponentus arī citās, pat radikāli atšķirīgās zemēs. Kultūru unikālu padara attiecīgās sabiedrības vēsture un konteksts jeb attiecīgās kultūras komponentu īpašā kombinācija un mijiedarbība ar citiem faktoriem. Tādēļ pieturos pie uzskata, ka ir visai grūti „destilēt” skandināviskās kultūras komponentus, kas padara to unikālu, tomēr manuprāt ir iespējams aprakstīt zināmas tendences un īpatnības kontekstualizējot tās Skandināvijas vēsturē un sociālajā kontekstā.

Tā kā skandināviskuma definēšanai ir praktiska ievirze un tā rezultāti tiks izmantoti diskusijā par valsts zīmolvedību, darbs savā ziņā veido dialogu ar S. Anholta rakstu un tajā paustajām idejām par Skandināvijas vērtībām, kā arī no Latvijas institūta saņemtajām vadlīnijām. Tādēļ darba struktūra ir veidota, lai vispirms atbildētu uz jautājumu, kas ir Skandināvija un „skandināviskais” jeb skandināvu vērtību sistēmas pamatkomponenti. Pārējās sadaļas savukārt tiecas definēt tipiski skandināvisko un kopīgās vērtības (jeb „kvalitātes standartus”) visām skandināvu valstīm šādos rīcībpolitiku laukos: (1) sociālā politika (uzsvars uz sabiedrības labklājību), (2) inovācijas un izglītība, (3) kultūra, (4) ekoloģija.

Raksturojot darba metodoloģiju, galvenais akcents ir likts uz zinātniskās literatūras studijām par Skandināviju un atsevišķām skandināvu valstīm un to politikām. Kā apraksta pamats šeit ir izmantoti gan mūsdienu avoti, gan literatūra no 20 gs. vidus, kad radās modernā uztvere par Skandināviju. Avotus var sadalīt dažādās grupās – politiku dokumenti, pētījumi, vēsturiski un socioloģiski sabiedrību apraksti. Tāpat vairāk vai mazāk eksplīcīti darbā esmu iekļāvis arī paša novērojumus par Skandināvijas kultūru un vērtībām, kas tapuši uzturoties šinīs valstīs ar pārtraukumiem gandrīz piecus gadus un dzīvojot tur pastāvīgi pēdējos divus gadus.

2. Skandināvija – monolīts reģions?

Vārds „Skandināvija” (dāņu un zviedru valodā – *Skandinavien*; norvēģu - *Skandinavia*) pēc izcelsmes ir ģeogrāfisks, jo tas apzīmē Skandināvijas pussalu. Pamazām tas ieguva arī vēsturisku un kulturoloģisku nozīmi, iekļaujot ne tikai Skandināvijas pussalā izvietotās valstis – Norvēģiju un Zviedriju, bet arī tuvējo Dāniju. Mūsdienās pie Skandināvijas nosacīti pieskaita arī Islandi, jo tās kultūra un vēsture ir saistīta ar pārējām Skandināvijas valstīm. Lai arī pastāv viedoklis, ka līdz ar Islandi arī Somija ir iekļaujama šīnī kultūrreģionā (Nordstrom 2000:ix; Scott 1975:1), tomēr strikti spriežot to nevar pieskaitīt pie Skandināvijas ne uz lingvistiskās (somu valoda pieder somugru valodu grupai, kamēr skandināvu valodas – ģermāņu valodas grupai), ne uz ģeogrāfiskās piederības (Somija neatrodas uz Skandināvijas pussalas) pamata, lai arī tai ir ārkārtīgi ciešas politiskās, ekonomiskās un vēsturiskās saites ar Zviedriju, jo Somija atradās tās sastāvā līdz pat 1809. gadam. Mūsdienās apzīmējot šīs piecas valstis un tādas autonomās teritorijas kā, piemēram, Grenlande, Fēru salas u.c. visbiežāk lieto terminu Ziemeļvalstis (*Norden* vai *Nordiska länder*). Savukārt relatīvi ekskluzīvo īpašības vārdu „skandināviskais”¹ (*skandinavisk*) aizvieto ar daudz iekļaujošāko „ziemeļu” vai „ziemeļvalstu” (*nordisk*)².

Paplašinot Skandināvijas definīciju tajā iekļaujot visas Ziemeļvalstis, rodas vairākas analītiskās problēmas. Piemēram, Islande un Somija daudzos svarīgos aspektos ir visai atšķirīgas no pārējām trim, tā saucamajām prototipiskajām Skandināvijas valstīm (piemēram, labklājības valsts izpratnē). Dānija, Norvēģija un Zviedrija vienmēr ir bijušas savstarpēji ļoti cieši saistītas³, tomēr arī katrai no tām ir atšķirīga vēsturiskā attīstība (piemēram, Norvēģija kā neatkarīga valsts nodibinājās tikai 1905. gadā vai nacistu okupācija skāra tikai Dāniju un Norvēģiju) un visai atšķirīgs sociālais konteksts. To politiskajā vēsturē ir daudz līdzību (visspilgtākais piemērs ir sociāldemokrātiskā un arodbiedrību kustību dominance 20. gs.), tomēr tās nav Siāmas dvīņi un daudzās jomās to rīcībpolitikas ir ārkārtīgi atšķirīgas.

Tādēļ šeit tiks izmantota konvencionālā definīcija, proti, ka *Skandināvija ir vēsturisks kultūrreģions, kas sastāv no Dānijas, Norvēģijas un Zviedrijas, tādējādi nosacīti noskīrot jēdzienu „Skandināvija” no apzīmējuma „Ziemeļvalstis”*. Gadījumos, kad šīnī darbā tiks runāts par kādu no Ziemeļvalstīm (Somiju vai Islandi) vai par tām kopā, tas tiek īpaši arī pieminēts un atrunāts, dodot iemeslus šādai rīcībai. Tāpat ir pamats domāt, ka tieši Zviedrija varētu kalpot visveiksmīgāk kā ilustrācija tipiskai Skandināvijas valstij. To nosaka gan ģeogrāfiski centrālā vieta, gan arī vēsturiski dominējošā loma Skandināvijā kā politiski un ekonomiski redzamākajam aktierim. Tāpat arī Zviedrija, tās sociālais modelis un vērtības ir aprakstītas vairāk nekā citas Skandināvijas valstis un iespējams kalpo kā savdabīgs skandināvu modeļa prototips.

¹ Vēlētos īpaši pievērst uzmanību Skandināvijas definīcijas jautājumam, jo tas galu galā var radīt arī uztveres problēmu pašās skandināvu valstīs – proti, vai trīs „īstenās” skandināvu valstis uztvertu Latviju kā piederīgu Skandināvijai?

² Piemērs iekļaujošai Ziemeļvalstu reģionālajai integrācijai un iekļaujošas Ziemeļvalstu identitātes konstruēšanai ir tādas starptautiskās institūcijas kā Ziemeļvalstu padome (*Nordiska Rådet*) un Ziemeļvalstu ministru padome (*Nordiska Ministerrådet*), kuras kalpo kā attiecīgi piecu Ziemeļvalstu parlamentāriešu un ministru sadarbības forumi.

³ Piemēram, 14.-15. gs. visas trīs bija politiski apvienotas personālūnijā jeb tā saucamajā Kalmāras savienībā (Larsson 1997).

3. Kādas ir skandināviskās vērtības?

Ņemot vērā, ka darba galvenais uzdevums ir dot ieskatu par skandināvisko vērtību sistēmu vispār un īpaši par dažādu politiku skandināviskajiem kvalitātes standartiem, ir svarīgi saprast, kādas ir dominējošās vērtības skandināvu sabiedrībās. Lai atbildētu uz šo jautājumu, esmu to sadalījis četros apakšjautājumos:

1. Kādas vērtības ir pamatā Skandināvijas valstu uzbūvei? (Kādām tām jābūt?)
2. Kā tiek vērtētas Skandināvijas valstis un to pārvaldība? (Kādas tās reāli ir?)
3. Kādas ir Skandināvijas sabiedrību organizācijas (modeļa) iezīmes?
4. Kādas ir Skandināvijas sabiedrību vērtīborientācijas?

Apakšjautājumi tiks atbildēti nākamajās šīs nodaļas četrās sadaļās, kurās tiks apskatīta valstu uzbūve, to kvalitāte, sabiedrības organizācija un sabiedrības vērtīborientācija. Valsts uzbūve, tās kvalitāte un sabiedrības organizācija metaforiski apzīmējot kalpo kā „vērtību spogulis”, piemēram, valsts uzbūve kā tāda nav vērtība, bet tās pamatā ir noteiktas vērtības (demokrātija, cilvēktiesības, utt.).

3.1. Skandināvijas valstu uzbūve kā vērtību spogulis

Par Skandināvijas valstu uzbūvi var spriest pēc konstitucionālo dokumentu analīzes, kuri radās 19. gs., tomēr Zviedrijas konstitūcija tika fundamentāli reformēta 1974. gadā⁴. Tieši tās relatīvi nesēnā reforma varētu būt iemesls, kādēļ tikai Zviedrijas gadījumā, var atrast netiešas atsaucis uz sabiedrības vērtībām. Zviedrijas likumā par pārvaldes iekārtu (*Regeringsformen*) 2. paragrafā eksplicīti ir nosauktas valsts vērtības: „Valsts varu jāīsteno ar cieņu pret katra cilvēka vienādo vērtību un pret katra cilvēka brīvību un cilvēka cienīgumu (*värdighet*). Katra indivīda personīgajai, ekonomiskajai un kulturālajai labklājībai jābūt valsts darbības mērķim...” Šie pirmie divi teikumi nosaka gan valsts mērķi (labklājība vārda plašākā nozīmē), gan veidu (ar cieņu pret indivīdu), kā īstenot mērķi. Pārējo valstu konstitūcijās nav tik tiešu un strukturētu (pamatvērtības, mērķis, uzdevumi) vērtību uzskaitījuma.

Lai arī konstitūcijas ir salīdzinoši vecas, tomēr tajās var atrast arī atsaucis ne tikai uz klasiskajām politiskajām tiesībām (tiesības piedalīties vēlēšanās, tiesības uz privāto dzīvi, vārda brīvība, informācijas atklātības princips, utt), bet arī uz tā saucamajām kulturālajām un ekonomiskajām tiesībām (piemēram, tiesībām uz darbu). Visplašākais ekonomisko tiesību uzskaitījums ir Zviedrijas konstitūcijā, kurā cita starpā ir ietverta arī nediskriminācijas klauzula, aizliedzot diskrimināciju uz dzimuma, ādaskrāsas, nacionālās vai etniskās izcelsmes, lingvistiskās vai reliģiskās piederība, invaliditātes, seksuālās orientācijas un „citiem apstākļiem, kuri attiecas uz indivīdu kā personu”, kas paver visplašākās interpretācijas iespējas. Savā būtībā pilsoņa tiesības (politiskās, ekonomiskās, cilvēktiesības) regulē indivīda attiecības ar valsti, tādēļ apskatot plašo cilvēktiesību uzskaitījumu skandināvu konstitūcijās ir jāsecina, ka, lai arī valsts loma ir ļoti nozīmīga, piemēram, nodrošinot pilsoņiem plaši definētu labklājību, tomēr indivīds ir pasargāts no valsts patvaļas un viņam attiecībā pret valsti ir dažādu tiesību „vairogis”. To raksturo arī ombuda institūcija, kas eksistē Skandināvijas valstīs un kura tiešs uzdevums ir uzklaut pilsoņu sūdzības par iespējamo viņu tiesību pārkāpumiem no valsts puses.

Kā īpaša iezīme ir jāizdala ekoloģiskās rūpes, kuras ir daļa no konstitūcijā ietvertajām vērtībām. Norvēģijas konstitūcija paredzēja arī pilsoņiem tiesības dzīvot „vidē, kura ir veselībai draudzīga” un tiesības uz tādu vidi, kuras „produktivitāte un daudzveidība ir saglabāta”. Līdzīgi Zviedrijas konstitūcija paredzēja, ka valstij ir „jāveicina ilgtspējīga attīstība, kas rezultējas tīrā vidē šim un nākotnes paaudzēm”.

Bez visiem jau minētajiem cilvēktiesību un vērtību uzskaitījumiem, skandināvu valstu konstitūcijas nosaka valsts uzbūvi, kura atspoguļo parlamentāras demokrātijas īpašības (regulāri vēlēts parlaments, parlamenta dominance attiecībā pret izpildvaru, tiesu neatkarība, utt.). Tāpat svarīgi ir atzīmēt, ka visas trīs valstis ir monarhijas, pat ja monarha politiskā loma ir samazināta līdz pārsvarā reprezentatīvām un ceremoniālām funkcijām⁵. To var interpretēt

⁴ Lai arī Dānijas konstitūcija, kura tika pieņemta 1848. gadā, tika reformēta 1953. gadā, tomēr grozījumi lielā mērā bija koriģējoši un tie nav salīdzināmi ar visaptverošo konstitūciju grozījumu pieeju, ko raksturoja Zviedrijas konstitūcijas reforma 1973. gadā.

⁵ Šeit gan ir jāatzīmē, ka vienīgi Zviedrijas konstitūcija skaidri nosaka šādu ierobežotu monarha lomu, kamēr Norvēģijas un Dānijas konstitūcijās ir saglabājušās 19. gs. atsaucis uz monarhu kā izpildvaras nesēju, lai arī faktiski izpildvara pieder valdībai.

kā mēģinājumu savienot divas atšķirīgas vērtības – demokrātijas dinamiskumu un monarhijas stabilitāti. Tāpat arī vietējo pašvaldību loma ir noteikta konstitūcijā, kas norāda uz tās svarīgumu demokrātiskas pārvaldes aparātā un nepieciešamību pārvaldei būt tuvu pilsoņiem. Vēl vairāk – Zviedrijas konstitūcija nosaka, ka ir jāveicina augstāka pilsoņu līdzdalība politiskajos procesos.

Lai arī konstitucionālo dokumentu analīzi var uztvert par lieku vai formālu, vēlētos atgādināt, ka tieši demokrātijas un pārvaldes kvalitātē Skandināvijas valstis vienmēr tiek minētas kā priekšzīme. Formāli vērtējot konstitūcijas nosaka demokrātisku pārvaldes formu, kurā liela loma ir piešķirta tieši pilsoņu spējai ietekmēt politiku un tajā līdzdarboties. Ja kā vienkāršotu indikatoru valsts pārvaldes kvalitātei un demokrātiskumam izmanto *Transparency International* korupcijas uzveres indeksu, var novērot, ka 2007. gadā indekss ierindoja Dāniju 1. vietā, Zviedriju 4. vietā un Norvēģiju 9. vietā. Salīdzinājumā – Latvija tika ierindota 51. vietā (*Transparency International* 2007). Tik augsts reitings ir interpretējams, kā liecība, ka Skandināvijas valstis ir ārkārtīgi kvalitatīvas, godīgas un demokrātiskas. Tomēr nākamā nodaļa sniedz pilnīgāku atbildi uz jautājumu, kā Skandināvijas valstis darbojas realitātē un kāda ir to pārvaldības kvalitāte.

3.2. Valsts un pārvaldības kvalitāte kā vērtību spogulis

Viens no koncentrētiem aptauju datu apkopojumiem, kuri netieši sniedz atspoguļojumu par sabiedrības un valsts vērtībām ir Pasaules bankas veidotais Pārvaldības indikators reitings (Kaufmann *et al.* 2007). Tajā tiek saliedēti vairāku aptauju rezultāti (33 datu avoti no 30 dažādām organizācijām), lai vērtētu valstis un to pārvaldību pēc sešiem kritērijiem:

1. Līdzdalība un atskaitīšanās (*voice and accountability*)
2. Politiskā stabilitāte (*political stability*)
3. Pārvaldes efektivitāte (*government effectiveness*)
4. Regulatoriskā kvalitāte (*regulatory quality*)
5. Tiesiska valsts (*rule of law*)
6. Korupcijas kontrole (*corruption control*)

Pēc šiem kritērijiem vērtējot Skandināvijas valstis 2006. gadā lieliski atspoguļojas skandināviskā unikalitāte. To rādītāji (skatīt tabulu nr. 1) ne tikai ir ļoti augsti, bet tie ir augstāki nekā reģionālais vidējais mērījums.

Tabula nr. 1

Pasaules Bankas Pārvaldības indikatori Skandināvijas valstīm 2006. gadā (procentuālais vērtējums, 0-100)				
Pārvaldības indikatori	Zviedrija	Dānija	Norvēģija	Eiropas vidējā vērtība
Līdzdalība un atskaitīšanās	96.6	100.0	98.6	90.6
Politiskā stabilitāte	88.0	74.0	91.8	76.4
Pārvaldes efektivitāte	96.7	100.0	98.1	90.0
Regulatoriskā kvalitāte	92.7	99.0	90.7	89.6
Tiesiska valsts	96.7	99.5	99.0	90.0
Korupcijas kontrole	97.6	99.0	96.6	90.2

Vēl vairāk – pēc diviem kritērijiem viena no valstīm, Dānija, sasniedz pat „pilnību”, proti, tiek novērtēta ar augstāko iespējamo procentuālo rangu (100%). Proti, līdzdalība un atskaitīšanās – kas rāda, „cik lielā mērā pilsoņi spēj piedalīties izvēloties savu valdību, kā arī izteiksmes brīvību, pulcēšanās brīvību un brīvos medijus” (Kaufmann *et al.* 2007:3) – un pārvaldes efektivitātē, kas mēra „publisko pakalpojumu kvalitāti, civildienesta kvalitāti un tā neatkarību

no politiskā spiediena, politikas formulēšanas un ieviešanas kvalitāti, un valdības solījumu ticamību attiecībā uz šādu politiku [īstenošanu]” (Kaufmann et al. 2007:3) Vēl vairāk – Dānijai ir vieni no augstākajiem rādītājiem Skandināvijas valstu vidū pēc visiem kritērijiem, izņemot politisko stabilitāti. Tomēr visām valstīm ir ārkārtīgi augsti rādītāji tieši vērtējot tiesisko valsti, kas rāda, „cik lielā mērā aktieri uzticas un pakļaujas sabiedrības likumiem, un īpaši, līgumu ievērošanas, policijas un tiesu kvalitāti, kā arī noziedzības un vardarbības iespējamību” (Kaufmann et al. 2007:4).

Kopumā interpretējot rezultātus, var secināt, ka ne tikai valsts uzbūves demokrātiskumā, bet arī valsts pārvaldes un tās kvalitātes ziņā Skandināvija ir īpaša. Manuprāt augstie pārvaldības kvalitātes uztveres rādītāji arī atspoguļo ne tikai sabiedrības vairākuma vērtības (piemēram, godīgums, uzticība, demokrātiskums), bet arī norāda uz īpašo lomu, kuru pilsoņi piešķir valstij un tās pienācīgai funkcionēšanai. Tāpat skandināvi, šķiet, ir gatavi līdzdarboties pārvaldes procesos, pieprasīt politiku atskaitīšanos un paust savu viedokli par valsti notiekošo, kā arī vēlamo attīstības virzienu. Kā tas izpaužas, tiks apskatīts nākamajā sadaļā, kur tiks aprakstīti veidi, kāda ir skandināvu sabiedrības organizācija.

3.3. Skandināvijas sabiedrības organizācija

Par Skandināviju kā īpašu (angliski – *exceptional*) reģionu 20. gs. ir sarakstīti vairāki gan zinātniski, gan populārzinātniski darbi, kuri parasti mēdz koncentrēties uz vienas sabiedrības vai kādas īpatnības detalizētu iztirzāšanu. Jāatzīmē, ka lielākoties šie novērojumi ir koncentrējušies uz Zviedriju kā paraugmodeli jeb prototipu, vispārinot šīs valsts īpatnības un sasniegumus kā raksturīgus visai Skandināvijai. Tas var izsaukt zināmu pārsteigumu, bet par Dāniju un Norvēģiju nav sarakstīti šāda veida cildinoši darbi. Manuprāt ir nepieciešams pievērst uzmanību pēc Otrā pasaules kara sarakstītajai literatūrai par šo tēmu, jo tas ir periods, kuru ir pieņemts definēt par skandināvu dzīvesstila un skandināvu modeļa „ziedu laikiem”.

Šķiet, ka vislielākā fascināciju ir izsaukusi tieši zviedru, un skandināvu vispārīgi, tiekšanās pēc sociālā progresa un sociāldemokrātiskā labklājības valsts, kuru jau 1936. gadā plaši aprakstīja amerikāņu žurnālists Merkvizs Čaildss. Viņa darbs „Sweden: The Middle Way” bija ievērojamākais zviedru sabiedrības modernās attīstības un to sasniegumu atspoguļojums, kurš arī radīja tādus apzīmējumus kā „Zviedrijas” jeb „Skandināvijas modelis”, kas viņaprāt bija „zelta vidusceļš” starp mežonīgo kapitālismu ASV un komunismu Padomju Savienībā un tādēļ – īpašas uzmanības vērts izņēmums. Pēc tam šai grāmatai ir sekojuši vairāki turpinājumi, no kuriem pēdējais 1980. gadā, kad viņš kritiski atskatījās uz savu pirmo darbu un Zviedrijā notikušo, kā arī aprakstīja zviedru sociālos sasniegumus un sniedza savu interpretāciju par to cēloņiem⁶.

Kā galvenos zviedru modeļa raksturojošos elementus Čaildss izšķīra trīs:

1. *Patērētāju kooperatīvā kustība* – Čaildss norādīja, ka viens no galvenajiem ekonomiskajiem aktieriem, kurš Zviedrijā un Dānijā panāca strukturālas pārmaiņas un pretojās monopolistiem, bija pašu patērētāju organizēti kooperatīvu kustība, kuru mērķis bija ražot un laist apgrozībā tieši tik daudz preču, cik nepieciešams, un tāda veida preces, kuru tirgū valdīja netaisnīgi karteļi vai monopoli (piemēram, piena produktu tirgū). Tieši ikdienā nepieciešamo preču ražošana bez jebkādas valsts iejaukšanās pārdodot tās par pieņemamām, nevis slepenu karteļu vienošanās rezultātā noteiktām, cenām bija viens no iemesliem, kādēļ Skandināvijā 20. gs. vidū uzplauka labklājība.
2. *Pragmatiska sociāldemokrātija* – Zviedrija bija viena no pirmajām valstīm, kurās tika īstenotas keinsianiskās reformas, kuras galu gala rezultējās labklājības valsts izveidē. Tomēr reformas neraksturoja radikāla nacionalizācija vai citas straujas reformas, bet gan veicinot nodarbinātību publiskajā sektorā, kā arī sociālās drošības sistēmas izveide, kuru raksturoja valsts iejaukšanās bezdarba pabalstu, pensiju, veselības apdrošināšanas, dzīvokļu būves un daudzos citos sociālajos jautājumos. Lai arī valsts kontrolēja ekonomiku zināmā mērā, tas tika darīts pragmatiski un galvenais

⁶ Pret Čaildsa darbu ir jāizturas visai kritiski, jo viņa sabiedrības analīze nav strikti sistemātiska. Tomēr viņš ir viens no prototipiskajiem Skandināvijas modeļa aprakstītājiem un viņa skandināvu sabiedrības attēlojums ir iespaidojis vairākas politologu, ekonomistu un valstsvīru paaudzes.

mērķis bija tirgus mehānismu efektivitāte. Kā īpašu Čaildss min reformu iniciācijas fāzi, kad pirms politikas formulēšanas notiek tā saucamās valsts publiskās izmeklēšanas (*stats offentliga utredningar*), kur politiķu un pieaicinātu ekspertu komisija izpēta konkrētu jautājumu un, konsensuāli vienojoties, sniedz politikas rekomendācijas.

3. Teicami organizēto darba ņēmēju jeb arodbiedrību kustība un *ekonomisko aktieru partnerība* ir galvenais iemesls ekonomiskajai stabilitātei Zviedrijā. 1938. gadā Arodbiedrību savienība (*Landsorganisationen*) un Darba devēju konfederācija (*Svenska Arbetsgivare föreningen*) vienojās par kārtību kā tiks risinātas industriālās attiecības un konflikti, tādējādi izvairoties no nacionāla mēroga streikiem un veidojot stabilu industriālo vidi. Tā savukārt veicināja uz eksportu balstītās ekonomikas turpmāku attīstību. Čaildss identificēja 1938. gadā noslēgto ekonomisko aktieru partnerību kā galveno Zviedrijas modeļa iezīmi. Savukārt arodbiedrības bieži vien ir bijušas intelektuālais dzinējspēks sociālajai kritikai un progresīvām sociālajām reformām. Tās koncentrējās ne tikai uz darba ņēmēja pozīcijas stiprināšanu industriālajās attiecībās, bet arī sadarbojoties ar citiem sociālajiem aktieriem ņēma aktīvu dalību *inter alia* arī kultūras popularizēšanā, patērētāju kustības, sieviešu līdztiesības kustības un neformālās jeb pieaugušo izglītības veicināšanā. Kopumā Čaildss atzīmē, ka arodbiedrību kustība un interese novērst dažādus sociālos ļaunumus un netaisnības⁷ ir bijuši iemesli, kādēļ indivīdi pedālās nevalstisko un dažādu interešu organizāciju darbībā. (Childs 1980:15-42).

Daudz līdzsvarotāku novērojumu, tomēr visai žurnālistiskā, populārzinātniskā veidā sniedza amerikāņu žurnālists Deivids Dženkinss. Viņaprāt zviedrus raksturojot *praktiskums* (*saklighet*), kas ikdienā izpaužas kā visai tieša, piezemēta un pragmatiska attieksme pret dzīvi, bet sociālā kontekstā iegūst orientāciju uz labklājības pieaugumu, sakārtotību, noderīgumu un sociālā progresa stimulēšanu, kas tādā gadījumā tiek īstenots pēc iespējas efektīvākā veidā⁸. Kā piemēru šādam praktiskumam un sociālā progresa veicināšanai Dženkinss minēja labklājības valsts konstruēšanu kopš 1930-tajiem gadiem, kuras izveidē viņaprāt pār sociāldemokrātisko dogmu esot dominējis pragmatisms un 1936. gadā noslēgtais Saltšebādenas kompromiss starp darba devēju un darba ņēmēju organizācijām (Jenkins 1968).

Tāpat lielu uzmanību Dženkinss piešķīra skandināvu tieksmei apvienoties interešu organizācijās, jo tā ir viņu iespēja ietekmēt politisko procesu un darīt zināmu savu viedokli. Likumpaklausība un uzsvars uz indivīda tiesībām iepretim valstij un sabiedrībai viņaprāt ir unikāls raksturs, ko raksturo ombuda institūcijas eksistence. Labklājības valsts pabalsti un aprūpes institūcijas savukārt ir veicinājušas dzimumu līdztiesību un līdz ar to sieviešu loma sociālajā dzīvē ir pieaugusi (Jenkins 1968).

Mūsdienīgāku un vairāk zinātniski analītisku darbu apkopojumu par Skandināvijas (jeb Ziemeļvalstu) modeli sniedz skotu politologs Deivids Ārters, kurš sadalīja modeli divos griezumos – pirmkārt, viņaprāt eksistē zināms skandināvisks pārvaldes modeli, un, otrkārt, ir izšķirams īpašs skandināvu sociālais modelis, par kuru detalizētāk tiks rakstīts šī darba 4. nodaļā (Arter 1999:147).

Pirmkārt, Ārters atzīmēja, skandināvu modelis tiek saprasts ar tā saucamo korporatīvo valsts pārvaldes modeli, kurā īpašu lomu tanī spēlē *arodbiedrību un sociāldemokrātisko valdību sadarbība*⁹. Otrkārt, ziemeļvalstu modeli padara īpašu *efektīvā daudzpartiju sistēma*, kuras ietvaros iespējama sadarbība partiju starpā, nereti pat ignorējot kreiso/labējo dalījumu. Treškārt, lēmumi par noteiktām rīcībpolitikām tiek pieņemti *konsensuālā ceļā*, nevis pretstatot vienas intereses otrām. Ceturtkārt, par „kooptīvo sistēmu” tiek dēvēts speciālais skandināvu pārvaldes modelis, kurā centrālā iezīme ir *konsultācijas ar dažādām sabiedrības*

⁷ Kā īpašu Čaildss apzīmē zviedru vēlmi labot sociālo netaisnīgumu, veicot dažādas sociālās reformas, piemēram, nodrošinot humānu cietumu sistēmu, kuras mērķis būtu noziedznieku rehabilitācija un sagatavošana dzīvei pēc soda izciešanas. Manaprāt, šī reforma vairāk atspoguļo sabiedrības humāno izpratni par cilvēka cienīgu dzīvi kā tādu.

⁸ Interesanti, ka Dženkinss neuzskatīja sociālo sistēmu vai progresīvos jauninājumus par negatīvu parādību, lai arī viņš katrai reformai vai īpatnībai bija līdzsvaroti norādījis uz negatīvo pusi (piemēram, labklājības valsts pasivizējošo ietekmi uz individuālo iniciatīvu). Tomēr savu kritiku pret skandināvu un tieši pret zviedru sabiedrību viņš pauda pret sabiedrības vispārējo raksturu: „Dienžēl, Zviedriju raksturo vienmuļības, stīvuma un pasivitātes gars, ko es neuzskatu par visai apbrīnojamu, patiesībā, es to uzskatu par visai nepatīkamu.” (Jenkins 1968:269)

⁹ Šeit gan ir jāatzīmē, ka divās no skandināvu valstīm – Dānijā un Zviedrijā – pie varas ir labējo partiju koalīcija atstājot sociāldemokrātiskās partijas opozīcijā.

interesu grupām. Piektkārt, īpašs esot arī *centralizētais sociālais dialogs* starp arodbiedrībām, darba devēju asociācijām un valsti. Sestkārt, *aktīva valsts iejaukšanās ekonomikā*, lai nodrošinātu ekonomisko labklājību. Šeit īpaši jānorāda, ka Skandināvijas valstīm ir raksturīga tā saucamā *universālais labklājības valsts modelis*, kas nozīmē, ka noteiktos apstākļos uz pabalstiem vai valsts sociālajiem pakalpojumiem ir tiesīgi pieteikties ikviens. Septītkārt un visbeidzot – Skandināvijai ir raksturīgas *personalizētās attiecības politisko elišu vidū*, kas izpaužas uzticības pilnās attiecībās, „tirgojoties” par dažādiem politiku kompromisiem, un kas nodrošina vieglāku kompromisu panākšanu (Arter 1999:147-149).

Ārteris jau savā darbā norādīja, ka pastāv šaubas par skandināvu modeļa ilgtspēju (Arter 1999:165). Īpaši Zviedrijā dzird signālus gan no arodbiedrībām, gan no darba devēju asociācijām par nepieciešamību slēgt jaunu Saltšēbādenas vienošanos (ņemot vērā tā saucamo Vaksholmas gadījumu). Tomēr zinātniskās kopienas konsensuss ir, ka, pat ja notiks pārmaiņas, tās nesatricinās skandināvu valstu modeli tik dziļi, lai radītu politikas diskontinuitāti. Proti, galvenie sociālie aktieri un arī vēlētāji nepiekritīšot mainīt panāktos sasniegumus, kas gan nenozīmē, ka nevar notikt dažāda veida skandināvu modeļa transfigurācijas, lai adaptētos jaunajiem sociālajiem apstākļiem (Arter 1999:167). Vismaz daļēji to apstiprina arī Ārtera novērojumi vēlākajos gados, kad viņš secināja, ka Skandināvijas demokrātijās vēl joprojām pastāv visai izteikta parlamentārā konsensusa kultūra (Arter 2006:271). Tas nozīmē, ka, veicot pārmaiņas, lēmums par reformām tiks pieņemts konsensuālā, nekonfrontatīvā veidā, iekļaujot pēc iespējas vairāku partiju pārstāvētos viedokļus, kas padara radikālu izmaiņu iespēju maz ticamu.

3.4. Skandināvijas sabiedrību vērtīborientācija

Lai noteiktu Skandināvijas sabiedrību vērtīborientāciju, šeit tiks analizēti divi pētījumi. Pasaules vērtību aptauja ir kvantitatīvs pētījums par sabiedrības vērtībām, kad tiek mērīti sabiedrības uzskati un attieksmes divās makrodimensijās – tradicionālās pret laicīgi racionālām vērtībām (*traditional vs. secular-rational values*) un izdzīvošanas pret pašizpaušmes vērtībām (*survival vs. self-expression values*). Otrais pētījums ir kvalitatīvas dabas, balstīts uz padziļinātām intervijām ar vairākiem skandināvu biznesmeņiem, akadēmiskās vides pārstāvjiem un līderiem. Kvalitatīvais pētījums mēģina idenificēt tipiskās skandināvu vērtības, lai izskaidrotu, kādēļ Skandināvija sabiedrības līdz šim ir bijusi vienas no viskonkurētspējīgākajām.

3.4.1. Skandināvija – postmateriālo vērtību avangardā?

Amerikāņu politologs Ronalds Ingharts, kas 1970-to gadu sākumā aprakstīja tā saucamo post-industriālo jeb postmateriālo vērtību aktualizēšanos, kopā ar Kristianu Velcelu ir viens no Pasaules vērtību aptaujas autoriem, kurš, balstoties uz divām iepriekšminētajām dimensijām, ir mēģinājis zīmēt „pasaules kultūru karti” (skat. pielikumu nr. 1).

Raksturojot *tradicionālo un laicīgi racionālo vērtību dimensiju*, Ingharts un Velcels atsaucas uz industriālo pārmaiņu vilni sabiedrībā, kurš ietekmējis līdz industrializācijai tradīcijām bagāto vērtību slāni, kurā liela loma tika piešķirta tieši reliģijai un tradicionālai autoritātei. Pārorientējoties uz laicīgi racionālām vērtībām sabiedrība piešķir aizvien lielāku lomu tieši laicīgiem, racionāliem un zinātniskiem izskaidrojumiem, kamēr politisko autoritāti iekaro birokrātija un efektivitāti sološi sabiedrības modeļi (nereti sociālās utopijas). Autori norāda, ka pārmaiņas no tradicionālām vērtībām uz laicīgi racionālām vērtībām nebūt nenozīmē, ka automātiski pieaug arī indivīda autonomija; gluži pretēji, jo ir notikusi tikai dogmu nomaiņa (Inglehart and Welzel 2005:26-27).

Tomēr arī industriālā sabiedrībā notiek izmaiņas, kuras raksturo aizvien lielāks uzsvars uz garīgo darbu pakalpojumu sfērā pretstatā fiziskajam darbam rūpnīcās. Tādējādi kreativitāte kļūst par galveno ražošanas faktoru, darba režīms nav vairs tik strikti balstīts uz disciplīnu un rodas zināma sociāla atbrīvošanās tendence, kas kopumā rezultējas tā saucamā post-industriālā sabiedrībā. Tajā industriālo pārmaiņu nostiprinātā materiālā stabilitāte saaužas ar aizvien lielāko pārmaiņu uz nepieciešamību būt radošam un pašizpausties, pieaugot indivīda autonomijas izjūtai. Rezultātā vismaz nosacīti var ierindot sabiedrības divās grupās. Vienā grupā ir sabiedrības, kurās dominē materiālistiskās *izdzīvošanas vērtības*, jo iespējams tās vēl joprojām cīnās ar ekonomiskās labklājības un tās stabilitātes nodrošināšanu. Turpretī otrajā

grupā ir sabiedrības, kuras jau ir sasniegušas un institucionalizējušas ekonomisko labklājību (tā saucamajās labklājības valstīs), kuras nodrošina iedzīvotāju sociālo drošību, un tajās dominē *pašizpaušanās vērtības*, jo sabiedrība pievērš aizvien lielāku lomu indivīdu autonomijai un spējai pašizpausties (Inglehart and Welzel 2005:28-31).

Ja aplūkojam pielikumā nr. 1 pievienoto attēlu, kurā atbilstoši iepriekš aprakstītajām divām dimensijām un Pasaules vērtību aptaujas datiem ir sarindotas valstis, mēs varam secināt, ka Skandināvijas valstis uzrāda unikāli augstus rādītājus gan pašizpaušmes vērtību ziņā, gan laicīgi racionālo vērtību ziņā, kas dažus pētniekus pamudināja nodēvēt skandināvus par tādiem, kas atrodas „vērtību avangardā” (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:73). Bet ko tas īsti nozīmē – kāda ir šo augsto reitingu nozīme?

Tabula nr. 2

Tradicionālās vērtību akcents (NB - laicīgi racionālās vērtības akcentē pretstatu)	Izdzīvošanas vērtību akcents (NB - pašizpaušmes vērtības akcentē pretstatu)
Dievs ir ļoti svarīgs respondenta dzīvē	Respondents dod priekšroku fiziskai un ekonomiskai drošībai, nevis pašizpaušmei un dzīves kvalitātei
Bērnām ir svarīgāk iemācīties paklausību un ticību reliģijai, nevis neatkarību un noteikšanos	Respondents sevi apraksta kā ne pārāk laimīgu
Aborts nekad nav attaisnojams	Homoseksualitāte nekad nav attaisnojama
Respondentam ir stipra nacionālā lepnuma sajūta	Respondents nav un arī turpmāk neparakstīs petīciju
Respondents dod priekšroku cieņai pret autoritāti	Cilvēkam ir jābūt uzmanīgam uzticoties citiem cilvēkiem

Ja savukārt aplūko tabulu nr. 2, kurā ir atspoguļoti apgalvojumi, kuri raksturo tieši tradicionālās un izdzīvošanas vērtības saskaņā ar Ingleharta un Velcela analīzi, tad mēs varam secināt, ka Skandināvijas sabiedrības atbilst tiešām šo vērtību un to akcentu pretstatam, tas ir, skandināviem ir izteiktas laicīgi racionālās un pašizpaušmes vērtības.

Iegūtos rezultātus var interpretēt tā, ka skandināvi ir laicīgi orientēti, viņi neapmeklē baznīcu, tādēļ viņiem daudz svarīgāk ir iemācīt bērnam autonomiju. Racionālu argumentu priekšā skandināvi neliedz sievietēm vajadzības gadījumā veikt abortu. Tāpat viņi ir kritiski domājoši un nešaubās apšaubīt autoritātes, tai skaitā arī baznīcu, valsts birokrātus un politiķus. Tāpat arī skandināviem vitāli svarīga ir dzīves kvalitāte un iespēja pašizpausties, kas viņiem liek sevi uzskatīt par relatīvi vai ļoti laimīgiem. Skandināvu toleranci pret citu personu autonomiju, atšķirīgu vērtību sistēmu un dzīvesstilu un citu spēju pašizpausties ilustrē spēja saprast un attaisnot homoseksualitāti. Skandināvi ir relatīvi politiski aktīvi un iesaistās politiskajos procesos, pat ja tikai parakstot petīciju Internetā. Tāpat, un varbūt, ka pats galvenais – skandināvi uzticas citiem cilvēkiem, ka citu nolūki un darbības ir godīgas, kas nosaka arī viņu ticību sadarbībai un kas ir priekšnoteikums skandināvu iesaistei nevalstiskās organizācijas un politikā. Tādēļ skandināviem ir augsta uzticība valsts institūcijām un viņi arī ir pozitīvi noskaņoti pret demokrātiju.

Interesanti, ka Latvija šīs vērtību skalas kontekstā, saskaņā ar pielikumā nr. 1 attēloto diagrammu, ir pieskaitāmi pie visai viduvēji laicīgi racionālām sabiedrībām un to raksturo izteiktas izdzīvošanas vērtības, ko, šķiet, var izskaidrot ar ekonomisko pārejas laiku un tā ekonomisko nestabilitāti¹⁰.

Manuprāt, ir vērts pievērsties īpaši uzticības faktoram, jo tas, šķiet, ir īpaši raksturīgs tieši Skandināvijas reģionam. Savulaik amerikāņu politologs Roberts Patnems nāca pie

¹⁰ Ņemot vērā, ka Pasaules vērtību aptauja ir visai komplicēta un ietver visai pagaru jautājumu un līdz ar to arī vērtību rādītāju sarakstu, šeit sniegtais apraksts ir visai konspektīvs un tiecas sniegt pārskatu par galvenajām tendencēm. Turpmākai un padziļinātākai datu analīzei – skatīt Pasaules vērtību aptaujas Interneta mājaslapu <http://www.worldvaluessurvey.org>

secinājuma, ka demokrātiju, tās funkcionēšanu un kvalitāti ietekmē sociālais kapitāls (Putnam 1993:185), kuru viņš definēja, kā „organizācijas iezīmes, kā uzticība, normas un tīkli, kas var uzlabot sabiedrības efektivitāti atvieglojot koordinētas darbības... piemēram, grupas, kuras locekļi ir uzticības vērti un uzticas cits citam, būs spējīgāki panākt daudz vairāk nekā līdzīga grupa, kuras locekļi nav uzticības vērti un neuzticas viena otram” (Putnam 1993:167). Visai zīmīgs fakts, Patnemaprāt, ir, ka aprakstot sociālā kapitāla trūkumu ASV 20. gs. deviņdesmitajos gados, viņš secina, ka tieši no Skandināvijas ieceļojušo imigrantu īpatsvars attiecīgajā ģeogrāfiskajā vienībā var kalpot kā stiprs prognozējošs rādītājs par sociālā kapitāla lielumu (Putnam 2000:167). Tas, manuprāt, ir rādītājs, ka skandināvu sabiedrībās ir kultivēta augsta uzticība indivīdu starpā jau izsenis un tā ir ļoti stipra „skandināviskuma” pazīme. Ļoti iespējams, ka uzticības attiecību bāze veidojas socializācijas procesā, ģimenē un skolā. Kā cerīgs ir vērtējums Patnema atzinums, ka lai arī tas var būt ļoti ilgstošs un trausls process, tomēr politisko praksi un līdz ar to arī uzticību politiskajam procesam, politiķiem un valstij var mainīt uz pozitīvo virzienu ar institucionālām reformām (Putnam 1993:184). Ja tiek mainītas formālās institūcijas un attiecības, tad pamazām arī notiek maiņa neformālajās attiecībās un tādējādi maiņa kļūst pašpietiekama un ilgtspējīga.

3.4.2. Konkurētspēju veicinošās vērtības

Ziemeļu padomes un Ziemeļu Ministru padomes veiktais pētījums „Ziemeļvalstis kā globāls uzvarētāju reģions: Ziemeļvalstu konkurences modeļa pēdās” sniedz ieskatu, kādēļ tieši Ziemeļvalstis (tai skaitā arī trīs skandināvu valstis) ir konkurētspējīgāko valstu desmitniekā un norāda, ka virkne dažādu sociālo vērtību varētu būt pamatā šai konkurētspējai.

Pētnieki, aptaujājot Ziemeļvalstu sabiedrības „domu līderus”, nāca pie secinājuma, ka pastāv īpašs „ziemeļnieciskais vērtību komplekss”, kas sastāv no šādām vērtībām:

1. *Vienlīdzība* – skandināvi rūpējas viens par otru.
2. *Uzticība* – skandināvi uzticas viens otram.
3. *Zema distance no varas* – skandināvi satiek viens otru „acu augstumā”, proti, atšķirīgs sociālais statuss (piemēram, priekšnieks un padotais, politiķis un pilsonis) nenosaka sarežģītu attiecību veidu indivīdu vidū.
4. *Iekļaušana* – skandināvi grib, lai visi būtu iekļauti un neviens nebūtu izslēgts.
5. *Elastīgums (fleksibilitet)* – skandināvi izpēta un pielāgojas apkārtējai videi un situācijai.
6. *Ciena pret dabu* – rūpes par dabu gan šodien, gan nākotnē.
7. *Protestantiskā darba ētika* – darbā tiek rasta īpaša jēga.
8. *Estētika* – augstu tiek vērtēta vienkāršība un harmonija (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:29).

Konstatējot šīs vērtības, pētījuma autori ir izmantojuši tās kā izskaidrojumu īpašajiem Ziemeļvalstu priekšrocībām, potenciālu un „stiprajām pusēm”.

Vienlīdzība ir pamatā *labklājības valsts produktiem*, piemēram, izglītībai, sociālajai drošībai, veselības aprūpei. Tie savukārt ir radījuši virkni pozitīvu rezultātu, piemēram, augsti izglītotu, veselīgu un ilgāk dzīvojošu darbaspēku, kurš vajadzības gadījumā arī spēj uzņemties riskus, kas ir saistīti ar inovāciju, jaunu tehnoloģiju attīstīšanu un uzņēmējdarbību. Labklājības sistēmas pozitīvie rezultāti ietver augstu sieviešu līdzdalību darba tirgū.

Uzticība kombinācijā ar pozitīvo drošību un zemo distanci no varas un autoritātēm savukārt „rada klimatu, kurš veicina *inovāciju*” ikdienā – un spēja pārmainīties Ziemeļvalstu iedzīvotājiem vienkāršo pētīt, eksperimentēt un ļaut sev iedvesmoties no jaunām iespējām un tehnoloģijām” (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:63-64). Tas savukārt kopā ar augstām investīcijām pētniecības un attīstības (*research and development*) nozarei (1,5-4% no iekšzemes kopprodukta) paver jaunas inovāciju iespējas (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:64).

Zemo distanci no varas autori savukārt saista ar īpašo skandināvisko vadības stilu, kuru raksturo spēja piesaistīt tieši modernos un kompetentos darbiniekus un spēja atraisīt viņos kreativitāti. Priekšnieks ir koleģiāls līderis, kurš attiecībās ar padotajiem vienmēr respektē to individualitāti, ir elastīgs, lai likumi un noteikumi, kādēļ kaut kas tiek darīts un kādā veidā

¹¹ Autora kursivējums (Autora piezīme – PT).

tiek darīts, nebūtu nomācoši un ir gatavs iesaistīties dialogā ar padotajiem. Tādēļ var teikt, ka zemā distance no varas ir saistāma ar *vadību, kas balstās tieši procedurālās priekšrocībās*, tas ir, demokrātiskā veidā, kā tiek pieņemts lēmums (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:65-66).

Iekļaušana nozīmē, ka, risinot kādu problēmu, tiek ņemti vērā visdažādākie viedokļi, zināšanas un pieredzes, kuras sadarbības procesā transformējas. Rezultātā tiek attīstīts un radīts potenciāls *plašas un stipras kompetences* izmantošanā. Tādēļ mērķis ir iekļaut aizvien dažādākas un atšķirīgākas grupas (piemēram, dažādu dzimumu perspektīvas uz problēmu), lai radītu pilnvērtīgus apstākļus ne tikai sadarbībai, bet arī kreativitātei, kura veicina inovāciju (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:66-67).

Elastība savukārt veicina *spēju pārmainīties*. Tādēļ Skandināvija ir pasaules tirgos pazīstama ar angļu apzīmējumu „test bed”, proti, ka skandināvu tirgus ir ideāls priekš izmēģinājumiem un eksperimentiem. Tāpat spēja pārmainīties ir priekšrocība globalizētajā pasaulē, kurā izmaiņas nosaka attiecīgās valsts konkurētspēju. Šī spēja arī veicina inovatīvu vidi (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:68-70).

Cienā pret dabu ir veicinājusi citu skandināvu priekšrocības attīstību – proti, skandināvi ir pazīstami ar savu *holistisko skatījumu* un *akcentu uz ilgtspēju*. Ņemot vērā Skandināvijas īpašo ģeogrāfisko un klimatisko izvietojumu, skandināvi tīri vēsturiski ir attīstījuši cieņaspilnu attieksmi pret dabu un dabas resursiem. Tas ir ietekmējis ilgtermiņa plānošanu, jo resursiem ir jāpietiek ne tikai šodienai, bet arī nākotnes paaudzēm. Tieši ilgtspējīga lauksaimniecība un ilgtspējīgs business vispār, ņemot vērā ekoloģiskos apstākļus un prognozes, kā arī šīs pieredzes nodošana attīstības zemēm tiek redzēta kā viena no skandināvu īpašajām nišām pasaules ekonomikā (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:70-71).

Savulaik vācu sociologa Maksa Vēbera aprakstītā protestantiskā darba ētika ir ietekmējusi *īpašas attieksmes pret darbu, personīgas atbildības un efektivitātes* veidošanos. To var saprast, ja ņem vērā, ka Skandināvijā personīgā identitāte veidojas ciešā sasaistē ar to, ko persona nodarbojas un kur strādā, turklāt sociālais spiediens, lai cilvēks strādātu, ir lielāks nekā uzmanība, par kādu atalgojumu cilvēks strādā. Tāpat arī produktivitāte un atbildīgums ir cieši saistāms ar kulturālajām vērtībām. Tieši produktivitātes ziņā Ziemeļvalstis, izņemot Dāniju, ir priekšā gan pārējām ES valstīm, gan arī ASV (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:71-72).

Estētiskās vērtības, kuras akcentē vienkāršību un harmoniju, ir ietekmējušas *dizaina un funkcionalitātes* attīstībā, kas savukārt ir kļuvušas par īpašu skandināvu zīmolu. Īpaši pieprasīti ir un nākotnē var būt kultūras produkti, kuriem ir augsta „pievienotā vērtība”. Kā piemēru autori min, somu „Nokia” mobilos telefonus, kuru moto „Connecting people” norāda, ka „Nokia” mobilie telefoni nav vienkārši tehnoloģisks izgudrojums, bet tiem ir daudz augstāks mērķis – savienot cilvēkus un palīdzēt veidot attiecības viņu vidū. Dizaina ziņā tipiski „skandināviskais” būtu vienkāršotas, pat minimālistiskas, tīras un harmoniskas formas, tomēr svarīgs ir arī funkcionālais aspekts. Produkts var būt vienkāršs, bet tam galu galā ir jābūt pielietojamam. (Nordisk Råd og Nordisk Ministerråd 2005:72-73).

3.4. Noslēgums

Noslēdzot dažādo Skandināvijas un skandināvisko vērtību apskatu ir jāsecina, ka daudzas tēmas un vērtības, kuras dažādie autori piemin, bieži atkārtojas, bet ir arī dažas vērtības vai sabiedrības iezīmes, kuras nevar salīdzināt ar citu autoru novērojumiem (piemēram, Dženkinsa atzīmētais „vienmuļības gars”) vai arī ir iezīmes, kuras ir zaudējušas savu nozīmi (piemēram, patērētāju kooperatīvu kustība). Tāpat arī veidot kopsavilkumu vai rindot vērtības to nozīmīguma ziņā, ir visai nepateicīgs uzdevums. Tabula nr. 3 ir sava veida grafisks kopsavilkums visos četrās dimensijās – valsts uzbūve, valsts kvalitāte, sabiedrības organizācija un sabiedrības vērtīborientācija.

S. Anholts savā darbā apskatīja Latviju un salīdzināja to ar Skandināviju vairāku vērtību ziņā. Šeit es gribētu uzskaitīt vēlreiz visas šīs vērtību dimensijas un sniegt savu komentāru par pamatu izmantojot iepriekš analizētās un aprakstītās skandināviskās vērtības:

- *The Hanseatic heritage*¹²: YES¹³ - svarīgs, piemēram, Gotlande uz tā pamata ir attīstījusi tūrismu un Visbijā bāzētajā augstskolā īpašs akcentts ir uz viduslaiku vēstures pētniecību.
- *Successful trading nation for centuries*: YES – Skandināvijas valstu labklājība lielā mērā balstās uz tās atvērtību starptautiskajai tirdzniecībai.
- *Flowers and meadows and the million folksongs*: YES – Skandināvijas valstīs jebkurš dabas elements tiek aplūkots ar augstu cieņu un dabas mīlestība (piemēram, folklorā) skandināviem ir ļoti simpātiska.
- *New technology, new education, new culture*: YES – tehnoloģiskā inovācija, augsta izglītība un atvērtība uz starpkultūru dialogu un starptautisku sadarbību ir vairāku skandināvu sabiedrību īpaša iezīme.
- *Inadequate welfare state*: NO – lai arī pēdējā laikā skandināvu labklājības valstis tiek reorganizētas un reformētas, tās vēl joprojām ir īpaša Skandināvijas iezīme, tādēļ, pārfrāzējot Marku Tvenu, baumas par labklājības sistēmu „nāvi” ir krietni vien pārspīlētas.
- *Intolerance of minorities*: NO – skandināvu, īpaši Zviedrijas, integrācijas politika tiek slavēta kā viena no visveiksmīgākajām Eiropā.
- *Questionable transparency*: NO – pilsoņu tiesības uz informāciju un valsts iestāžu pārskatāmība ir viena no senākajām Skandināvijas valstu un to pārvaldības iezīmēm.
- *The NATO skills for which Latvia is praised – mine clearance etc*: YES – piedalīšanās miera uzturēšanas operācijās, rekonstrukcijas un atmiņēšanas darbos ir skandināvu ārpolitikas izteikta iezīme.
- *Education, education, education*: YES – izglītība ir Skandināvijas inovācijas politikas pamatā.
- *Entrepreneurship*: YES – par spīti augstajiem nodokļiem skandināvu valstīs pievērš īpašu uzmanību uzņēmējdarbības vides veicināšanai un uzņēmējdarbības stimulēšanai.
- *Cool design*: YES – vienkāršība un funkcionalitāte ir skandināvu dizaina pamatā, tipisks piemērs ir IKEA mēbeles.
- *Acres of pine and birch and miles of clean beaches*: YES – ilgtspējīga attīstība, interese par ekoloģiju un pietāte pret dabu ir skandināvu īpaša iezīme.
- *Stable governance*: YES – politiskā stabilitāte ir bijusi Skandināvijas īpaša iezīme, kura saistāma ar arodbiedrību un darba devēju asociāciju partnerību un uz konsensa principa balstīto lēmumu pieņemšanas veidu.
- *Smoked salmon*: YES – zivju produkti ir skandināvu specialitāte.
- *Concern about international poverty*: YES – attīstības sadarbība Skandināvijā ir viena no visaugstākajām ārpolitikas prioritātēm un tai tiek veltīts aptuveni 0,7 līdz 1% no IKP.
- *Responsible, active NATO member*: YES – Zviedrija nav NATO dalībvalsts, bet Norvēģija un Dānija ir raksturojama kā ļoti aktīvas. Zviedrijā NATO tiek uztverts visai skeptiski ilgstošās neitralitātes politikas dēļ.
- *Responsible and active EU member*: YES – Norvēģija nav ES dalībvalsts un ES tur tiek uztverta ļoti skeptiski, tomēr Zviedrija un Dānija ir aktīvas ES dalībvalstis, lai arī vienmēr ir ieņēmušas ļoti pragmatisku un nereti pat nacionālistisku pieeju, piemēram, noraidot eiro ieviešanu.
- *Responsible, active CBSS chair*: YES – reģionālā sadarbība ir ļoti intensīva, īpaši Ziemeļvalstu padomē un Ziemeļvalstu Ministru padomē, mazāk BJVP.
- *Unequal wealth distribution*: NO – ienākumu vienlīdzība ir skandināvu pamatprincips.
- *Opera, theatre, library, big culture*: YES – kultūrpolitikas („kultūras demokratizācijas”) rezultātā masu pieeja „augstajai” kultūrai ir palielinājusies, arī reģionos.
- *Banking*: YES – senas tradīcijas, īpaši SEB un Nordea, kurām ir ļoti svarīgas skandināvu ekonomikā.
- *Concern for environment at home and abroad*: YES – ārkārtīgi svarīgs jautājums.
- *Homophobia*: NO – visas skandināvu valstis ir slavenas ar toleranci un attiecīgi tolerantu likumdošanu.
- *Respect for historic buildings and customs*: YES.
- *Innovation*: YES – skandināvu valstīs valda izpratne par to, ka inovācijas ir ekonomikas dzinējspēks.
- *Sauna*: YES – lai arī tā ir tipiski somisks izgudrojums, tomēr tā ir ļoti populāra pārējā Skandināvijā.

¹² Kursivējumā ir norādīti S. Anholta uzskaitītās vērtības, kuras piemīt Latvijai.

¹³ Kursivējumā dotā atbilde (YES vai NO) sniedz S. Anholta vērtējumu, vai attiecīgā vērtība piemīt arī Skandināvijai.

- *Product excellence (designer furniture, etc): YES* – kvalitāte un funkcionalitāte (produkta pragmatiskās īpašības) ir galvenie kritēriji, vērtējot produktus.
- *Beautiful modern wooden buildings: YES* – īpaši ja senlaicīgās koka celtnes ir restaurētas.
- *Soviet past and suffering/trauma: NO* – Dānija un Norvēģija ir piedzīvojušas nacistu okupācijas traumu, Zviedrija veiksmīgi izvairījās no okupācijas, tomēr visu reģionu Aukstā kara laikā ietekmēja Krievijas tuvība, kā arī bēdīgi slavenais Somijas gadījums, kad PSRS aktīvi ietekmēja Somijas iekšpolitiku („finlandizācija”).
- *Poor knowledge of English: NO* – angļu valoda ir skandināvu pirmā svešvaloda.
- *Strong links with Scandinavia: YES* – visu skandināvu valstu vidū ir ciešas lingvistiskās, kulturālās, politiskās un vēsturiskās saites.
- *Corruption: NO* – saskaņā ar *Transparency International* un citiem reitingiem Skandināvijas valstis ir no kurpējās „vistīrākās” – gan politika, gan valsts pārvalde ir atklāta, godīga un demokrātiska.
- *Free speech: YES* – preses un pulcēšanās brīvības ir skandināvu demokrātijas pamatā un tām ir senas vēsturiskas saknes.
- *Lack of consumer choice, consumer power: NO* – Skandināvijā 20. gs. patērētāju kustība bija ārkārtīgi ietekmīga gan ekonomiski, gan sociāli.
- *Decaying or unmodernised infrastructure: NO* – Skandināvijas infrastruktūra ir moderna.

Aplūkojot tabulu nr. 3, ir iespējams skaidri izdalīt zināmu maisījumu individuālisma un kolektīvisma, kas ir raksturīgs skandināviem. Šeit piedāvāju savu skandināvu vērtību interpretāciju.

No vienas puses skandināvi ir individuālisti, jo ir orientēti uz indivīda pašizpaušmi, autonomiju un laimi. Tanī pašā laikā viņiem ir raksturīgs kolektīvisms, kuru var izskaidrot ar acīmredzamo skandināvu pieņēmumu, ka labklājību var sasniegt ar kolektīviem risinājumiem (nodokļi, valsts), demokrātiskā ceļā, balstoties uz konsensusu, nodrošinot sociālo stabilitāti un pats galvenais – akcentējot vienlīdzības principu.

Skandināvu mērķis ir sasniegt labklājību un cilvēka cienīgus apstākļus, smagi strādājot un efektīvi un vienlīdzīgi pārdalot darba augļus, tomēr labklājības sistēma un ekonomika laikā ir orientēta gan uz tagadni, gan uz nākotni. Daļēji to var izskaidrot ar skandināvisko plānošanas paradumu, kas ir iespējams radies no vēsturiskas atkarības no dabas cikla – savulaik daba bija ne tikai lauksaimniecības pamats, bet arī dzīves rituma noteicēja un drošības garantants. Tagad valsts ir kļuvusi par modernu drošības garantu, vienlīdzīgi pārdalot ienākumus. Nākotnes paaudzes un vides aizsardzība ir ārkārtīgi svarīgas skandināviem, jo runa ir par spēcīgi izteiktu taisnīguma izjūtu – viņu bērniem ir tiesības uz tādu pašu labklājību kā skandināvu paaudzei tagad. Telpā skandināvi ir orientēti gan uz starptautisko vidi, gan uz Skandināviju – piemēram, rūpējoties par starptautisko attīstību un klimata jautājumiem. Bet tādai attieksmei ir arī ļoti dziļš „savtīga” motivācija – starptautiska sadarbība var veicināt gan attīstību vides jautājumu risināšanā, gan, apmainoties ar zināšanām, veicināt inovācijas, gan vienkārši veicināt ekonomisko saikni. Tādējādi tiek garantēta labklājība pašreizējai un nākotnes paaudzei Skandināvijā un konkrēti – katrā pašvaldībā.

20. gs. skandināvu dzīvē nozīmīgu lomu ieņēma pilsēta, tai skaitā arī rūpniecība, kādēļ tika noslēgts skandināvu sociālais līgums arobdarbību un darba devēju starpā. Arī mūsdienās saikne divu it kā pretrunīgu spēku vidū ir nozīmīga gan ekonomikā, gan plašākā sociālajā dzīvē. Tomēr rūpniecību pamazām nomaina modernu tehnoloģiju izgatavošana, pakalpojumi un telekomunikācijas, kas izmaina arī sabiedrības. Pastiprinās uzsvars uz pašizpaušmi un individuālisma pamazām šķiet nomācam kolektīvisma tendences. Tas izpaužas arī politikā – jo, izņemot Norvēģiju, pie varas ir labējās partijas. Tomēr skandināvu sabiedrību dilemma ir starp dinamismu un izaugsmi pret drošību un stabilitāti. Visticamāk racionalitāte un pragmatisms var ņemt virsroku un skandināvi izvēlēties līdzsvarot individuālisma tendences, saglabājot tendenci uz indivīda autonomiju un pašizpaušmi.

Tabula nr. 3

Valsts uzbūve	Valsts kvalitāte	Sabiedrības organizācija			Sabiedrības vērtīborientācija	
Konstitūcijas	Pasaules Bankas Pārvaldības indikatori	Čaidss	Dženkinss	Ārters	Ingharts & Velcels	Konkurētspējas aptauja
<i>Pamatvērtības</i> – brīvība un vienādā cilvēka vērtība	Pilsoņiem ir iespējas brīvi izteikties, kritizēt un analizēt politiku un ierēdņu darbību un pieprasīt viņu atskaitīšanos	Patērētāju kooperatīvu kustība	Pragmatisms	Korporatīvisms – arodbiedrību un sociāldemokrātu sadarbība	<i>Laicīga racionālitate:</i> - Laicīgums - Autonomija - Pašnoteikšanās - Kosmopolītisks - Kritiskums pret autoritātēm	Vienlīdzība
<i>Tiesības</i> – gan politiskās tiesības, gan ekonomiskās tiesības, tāpat arī cilvēktiesības un nediskriminācijas klauzula	Valsts un politika funkcionē ļoti stabili	Pragmātiska sociāldemokrātija	Sociālā progresa veicināšana	Efektīva daudzpartiju sistēma		Uzticība
<i>Uzbūve</i> – ierobežota monarhija (stabilitāte?) un parlamentāra demokrātija (dinamiskums?)	Valsts un tās pārvaldība ir efektīva	Efektīvi organizētās arodbiedrības un ekonomisko aktieru partnerība	Organizēšanās interešu organizācijās un līdzdalība politikā	Interešu grupu kooptācija pārvaldes procesos		Zema distance no varas
<i>Pašvaldību loma</i> – pārvaldes tuvība pilsoņiem	Augsta regulatoriskā kvalitāte		Likumpaklausība	Ekonomisko aktieru dialogs	<i>Orientācija uz pašizpaušmi:</i>	Iekļaušana
Rūpes par vidi	Tiesiska valsts		Indivīda tiesības un ombuda institūcija	Aktīva valsts iejaukšanās ekonomikā	- Pašizpaušme un dzīves kvalitāte ir noteicošā - Laime - Tolerance - Politiski aktīvi un līdzdarbojas - Uzticība	Elastīgums
	Korupcija tiek kontrolēta un valsts attiecībā pret pilsoņiem ir godīga		Dzimumu līdztiesība	Universālais labklājības modelis Personalizētās attiecības eļišu vidū		Cieņa pret dabu Protestantiskā darba ētika Vienkāršās un funkcionālās estētiskās vērtības

4. Vērtības atsevišķu rīcībpolitiku pamatos

Pirms konkrētu rīcībpolitiku analīzes, vēlētos sniegt nelielu ieskatu dažos publiskās pārvaldes aspektos, kuri ir svarīgi, lai izprastu, kā konkrētas politikas tiek īstenotas. Lai arī šeit lielākoties tiks analizētas skandināvu nacionālā līmeņa rīcībpolitiku pamatā esošās vērtības ir jāatzīmē, ka Skandināvijas valstu pārvaldes organizācija tradicionāli ir decentralizēta (Petersson 1998:113), tādējādi padarot politisko procesu daudz tuvāku pilsoņiem¹⁴. Salīdzinoši mazās nacionālā līmeņa ministrijas nosprauž vadlīnijas noteiktām politikām, tomēr politiku operacionalizēšana un īstenošana ir aģentūru un iestāžu ziņā. Tāpat arī vietējo un reģionālo pašvaldību ziņā ir ievērojams daudzums svarīgu funkciju. Piemēram, veselības aprūpes organizēšana (slimnīcas) un vietējā/reģionālā transporta organizēšana ir reģionālo pašvaldību rokās, kamēr skolas, sociālās aprūpes un citi politikas lauki – vietējo pašvaldību ziņā (Derbyshire and Derbyshire 1996; Norton 1994).

4.1. Sociālā politika

Skandināvu progresīvā sociālā politika, šķiet, ir bijusi viens no galvenajiem iemesliem, kādēļ politikas zinātnieki, sociologi un žurnālisti ir pētījuši skandināvu valstis. Tas atspoguļojas arī literatūras bagātībā, tādēļ par pamatu savam sociālās politikas aprakstam izmantošu Deivida Ārtera piedāvāto literatūras sintēzi. Viņš izdala sešas galvenās skandināvu sociālās politikas modeļa īpatnības:

1. *Labklājības valsts universālisms* – jebkuram pilsonim ir tiesības uz labklājību, kas uzliek valstij par pienākumu to nodrošināt gadījumos, kad pilsonis to pats nespēj, piemēram, slimība, grūtniecība, bezdarba situācijā, utt.
2. *Publiskais sektors ir galvenais pamata sociālo pakalpojumu nodrošinātājs*. Lai arī mūsdienās aizvien lielāku lomu sāk spēlēt arī privātais sektors, piemēram, privātskolas kā izglītības pakalpojumu nodrošinātājs, tomēr valsts ir saglabājusi savu centrālo lomu sociālo pakalpojumu sniegšanā
3. *Visaptverošas sociālās politikas nodrošināšana* ir kļuvis sinonīms izteicienam par labklājības valsti „no šūpuļa līdz kapam”, jo, patiesi, dažādi sociālie pakalpojumi un pabalsti tiek nodrošināti jebkurā dzīves situācijā – piemēram, piedzimstot bērnam māte var pavadīt ilgstošu bērna kopšanas atvaļinājumu, saņemot augstu ienākumu aizvietojošu pabalstu. Tāpat pamazām sociālās politikas nodrošināšana ir kļuvusi par sava veida integrācijas politikas paveidu, lai neradītu sociālo spriedzi pamatiedzīvotāju un imigrantu vidū. Tomēr visos šajos aspektos, tai skaitā arī integrācijas instrumentos, skandināvu valstis nav pilnīgi vienādas viena otrai. Dānijai ir salīdzinoši strikti konservatīva imigrācijas un integrācijas politika, kamēr Norvēģijā tā ir ļoti liberāla. Tāpat arī pastāv visai lielas atšķirības starp Dāniju un Zviedriju bērnu kopšanas atvaļinājuma garumā, kas ir tikai viens piemērs labklājības valstu daudzveidībai.
4. Lai nodrošinātu iepriekšminēto visaptverošo labklājības pakalpojumu un pabalstu tīklu, ir nepieciešams *augsts nodokļu līmenis*, kas pastāvīgi ir politisko diskusiju dienaskārtībā
5. Ievācot nodokļus un sniedzot pabalstus un sociālos pakalpojumus, īpaša uzmanība tiek pievērsta sociālās politikas *pārdalīšanas jeb redistributīvajiem rezultātiem*.
6. *Vienlīdzība ir eksplīcīts sociālās politikas mērķis*, kas nozīmē, ka valsts jeb precīzāk sociāldemokrātiskās valdības cenšas nodrošināt rezultatīvo vienlīdzību, proti, ka iedzīvotāju vidū nepastāv pārāk lielas ienākumu atšķirības un sociālā spriedze (Arter 1999:177-181).

Papildus jau uzskaitītajām Skandināvijas modeļa iezīmēm, zviedru politologs Ūlofs Peteršons papildina tipiski skandināviskas sociālās politikas iezīmju sarakstu:

¹⁴ Arī lielpilsētās un īpaši galvaspilsētās iekšēji pastāv decentralizācija, kas izpaužas divās šķietami pretrunīgās tendencēs – diferenciācijā un integrācijā. Diferenciāciju ilustrē pilsētas daļu (priekšpilsētu) pārvalžu izveide. To mērķis ir vairojot pilsoņu līdzdalību pilsētas pārvaldē un pietuvināt dažādu sociālo pakalpojumu sniedzēju pilsoņiem. Par līdzdalības pieaugumu līdz šim ir visai maz pierādījumu, tomēr, ņemot vērā, ka pilsētas daļu (priekšpilsētu) pārvaldes ir tieši vēlētas, ir augusi to leģitimitāte un to pārstāvju ietekme attiecībā uz pilsētas politisko dienaskārtību (Bäck och Johansson 1998:44-45). Integrāciju savukārt ir atbilde uz nepieciešamību koordinēt reģionālās aktivitātes galvaspilsētā un to iekļaujošajā reģionā, lai cita starpā arī paaugstinātu savu konkurētspēju un nodrošinātu reģiona teritoriālo pārstāvniecību gan nacionālajā, gan Eiropas Savienības kontekstā. Tomēr šī ziņā Skandināvijas galvaspilsētas ir visai atšķirīgas, un Stokholmas reģions, saskaņā ar veiktajiem pētījumiem, ir visefektīvākais reģionālās pārvaldes modelis (Bäck och Johansson 1998:46-47; 60).

1. Skandināvu valstīs ir viena no visaugstākajām proporcijām darbaspēka, kurš ir nodarbināts tieši *sociālajā un izglītības sektorā*.
2. Skandināvu labklājības valsts sistēmas ir *vismazāk sadrumstalotas* nekā citās valstīs.
3. *Valsts loma* Skandināvijā vienmēr ir bijusi leģitīmāka nekā citās Eiropas valstīs.
4. *Skandināvu sistēma nav balstīta uz šķiru atšķirībām*, jo uz valsts atbalstu var pretendēt arī pilsoņi ar augstiem ienākumiem.
5. Salīdzinājumā ar citām zemēm, Skandināvijā labklājības valsts balstās vairāk uz *sociālajiem pakalpojumiem*, nevis uz finansu transferiem.
6. *Pilna nodarbinātība* vienmēr ir bijusi galvenais valdības mērķis (Petersson 1998:31).

Ārters izšķir arī četrus tā saucamos „labklājības līgumus”, kas ir savdabīga atsauce uz liberālās domas metaforu par sabiedrisko līgumu, kuru, radot valsti, it kā noslēdz visi sabiedrības locekļi un apņemas pildīt, ievērojot likumus un maksājot nodokļus. Viņaprāt pastāv:

1. *Korporatīvais labklājības līgums* ir pieņemts apzīmējums dažādos sociālo šķiru savstarpējai sadarbībai, lai „celtu labāku sabiedrību” (Arter 1999:182). Proti, šeit ir runa par klasisko zviedru arodbiedrību un darba devēju asociācijas līgumu, kas ietekmēja visas skandināvu labklājības valstu attīstību, rādot piemēru uz sadarbību balstītām attiecībām preststatā streikiem un konfliktiem.
2. *Dzimtes labklājības līgums* atsaucas uz īpašu uzmanību, kas tiek pievērsta sieviešu un vīriešu līdztiesības stiprināšanai, kas izpaužas arī speciālos sociālajos pakalpojumos sievietēm, piemēram, bērna kopšanas pabalstos. Lai arī dzimte kā politiski organizējošs kritērijs ir bijis ļoti stiprs un feministiskās kustības ir radušas patvērumu gan arodbiedrību, gan citās sociālajās kustībās, pēdējos gados dažās valstīs var redzēt atšķirīgas dinamikas. Piemēram, Norvēģijā dzimumu līdztiesība tiek īstenota ar visai lielu valdības iejaukšanos – nosakot īpašu proporciju uzņēmumu valdēs, kura ir jāaizpilda ar sievietēm. Tikmēr Zviedrija un Dānija šīnī jautājumā ir ieņēmušas nogaidošu stāvokli. Par spīti tam dzimumu līdztiesība ir politiskajā dienaskārtībā un nav paredzamas lielas izmaiņas.
3. *Paaudžu labklājības līgums* nozīmē, ka valsts uzņemas nodrošināt vecākā gadagājuma pilsoņu labklājību ar valsts pensijām un nepieciešamajiem veselības un citiem sociālajiem pakalpojumiem.
4. Īpašs labklājības līgums pilsoņu vidū savukārt nosaka, ka valsts palīdz jebkuram pilsonim, kurš atrodas *nepilnvērtīgā sociālā situācijā*, piemēram, bezdarbniekam, neprasot, kādēļ konkrētais pilsonis ir nokļuvis šīnī situācijā (Arter 1999:182-184)

Kopumā var secināt, ka sociālās politikas jomā skandināvu valstīm ir kopējas tādas vērtības, kuras pasvīturo pilsoņu vienlīdzību, labklājību un sociālo drošību visa mūža garumā. Tas, nav nekāds pārsteigums, ka tieši valsts vēl joprojām ieņem galveno lomu kā labklājības pakalpojumu nodrošinātāja, jo skandināvu uzticība valsts institūcijām jau tika iztirzāta iepriekš un jāņem vērā arī valsts tradicionāli augstā iejaukšanās ekonomiskajā un sociālajā politikā Skandināvijas valstīs. Sociālie pakalpojumi tiek sniegti visiem, kuriem tas ir nepieciešams, nešķirojot pēc šķiriskās piederības, dzimuma, vecuma un sociālās situācijas. Lai arī sociālā drošību un sociālo politiku vispār var raksturot kā solidāristisku sistēmu, tomēr jāņem vērā arī tās izmaksas, kuras tiek finansētas uz nodokļu pamata, kas savukārt ir pamats politiskām diskusijām.

4.2. Inovācijas un izglītība

Inovācijas politika tiek lietots kā sinonīms anglosakšu „Research and development (R&D) policy”, tomēr to nevajadzētu pārprast kā valsts atbalstu pētniecībai vai zinātnes politiku. Inovācija būtu jāsaprot kā jaunu ideju veiksmīga radīšana, iekļaušana un izmantošana ekonomikā un sociālajā sfērā, tā ir nozīmīga sastāvdaļa konkurētspējas un produktivitātes un no tās biznesā un organizācijā iegūst visa sabiedrība. Īpaši svarīga inovācija ir kļuvusi globalizācijas procesos, kas ir padarījuši konkurenci daudz sīvāku, tādēļ ieguldījumi jaunu produktu attīstīšanā (un zināšanās) ir kļuvusi par vienu no nozīmīgākajām konkurētspējas sastāvdaļām (Gergils 2005:23, 26-27).

Nacionālo inovācijas sistēmu ir otrs bieži dzirdēts termins, kas apzīmē dinamisku, mijiedarbībā esošu modeli (sistēmu), kas palīdz valstij vai reģionam sasniegt ekonomisko izaugsmi ar uz pētniecību balstītu tehnoloģijas attīstību un to komercializāciju. Zviedru ekonomists Hokans Gergilss apgalvo, ka valsts loma pēdējo desmitgažu laikā ir mainījies no

investora, kas iegulda projektos, kas šķiet nesīs veiksmi (ar izņēmumu – militārajā industrijā), bet gan uz inovācijai vēlamu apstākļu nodrošināšanu iniciatīvu bagātiem uzņēmējiem un pētniekiem. Tas nozīmē labvēlīgas likumdošanas vides izveidi, augstas kvalitātes izglītību, ekonomisko stimulu struktūras (piemēram, labvēlīgas nodokļu atlaides) izveidi. Tas iekļauj arī pamata pētniecības (atšķirībā no lietišķās pētniecības) veikšanu, kuru uzņēmēji nevar atļauties, un nepieciešamo infrastruktūru izveidošanu, kas savieno akadēmiskās pētniecības vidi ar biznesa sektoru. Šādu pasākumu veikšana nozīmē, attiecīgas nacionālās inovāciju stratēģijas formulēšanu, finansējuma asinācija un tirgus neefektivitāšu novēršana (Gergils 2005:29, 31-32).

4.2.1. Vai eksistē Skandināvijas modelis inovāciju politikā?

Gergilss neizšķir īpašu skandināvu vai par Ziemeļvalstu modeli runājot par inovācijas sistēmu vai inovācijas politiku, ko turpretim izšķir Ziemeļvalstu uzņēmēju asociāciju kopējā pētījumā (Confederation of Finnish Industries 2007). Tomēr minētais pētījums ir vairāk anekdotisks, jo tas satur dažādus ļoti vispārinātus padomus jeb „Ziemeļvalstu recepti veiksmīgai inovācijai” (skatīt pielikumu nr. 2), kuru ilustrē daži padziļināti gadījuma apraksti. Tādēļ es balstīšos uz Gergilsa apgalvojumu, ka vienots skandināvu modelis inovāciju politikā nepastāv, izņemot dažas institucionālas līdzības, augsto privāto un valsts¹⁵ investīciju līmeni pētījumiem un attīstībai (vidēji ap 3% no IK)¹⁶, augsto investīciju līmeni izglītības sektorā un augstos rangus dažādo starptautisko indeksu un novērtējumu skalās. Gergilsa detalizētais apraksts liecina, ka Skandināvijā pastāv visai atšķirīgas inovāciju sistēmas. Viņš īpaši kritizē Zviedrijas un Norvēģijas sistēmas, kā nepietiekošas un novārtā atstātas, bet par Dānijas modeli, kaut arī viņš to vērtē pozitīvi, atzīmē, ka tieši dāņu uzņēmēji ir ārkārtīgi kritiski pret valsts politiku nepietiekošā finansējuma dēļ. Galu galā Gergilss secina, ka vislabākā inovāciju sistēma līdz šim ir pie Skandināvijas valstīm tieši nepiederošajai Somijai¹⁷.

4.2.2. „Paraugi pasaulei”

Mūsdienās Somijas investīcijas pētniecībā un attīstībā (*research and development*) ir vieni no augstākajiem pasaulē (ap 3.5%) un Somija tiek slavēta kā līderis uz zināšanām balstītām ekonomiku vidū (Gergils 2006:108). Tomēr situācija vienmēr nav bijusi tik pozitīva, jo 1970-tajos gados investīciju līmenis bija tikai 1%, tāpat arī ekonomikā dominēja tieši celulozes, papīra un grafikas izstrādājumu eksports, sasniedzot ap 40% (OECD 2005:100). Ekonomiskā krīzes 1990-to gadu sākumā un teorija, ka tehnoloģiskā attīstība ir ekonomiskās izaugsmes dzinējspēks, pārveidoja politiku prioritātes, kā rezultātā tika palielināts investīciju līmenis un apzināti veidota inovāciju politika (GoodNIP 2003:10; Gergils 2006:108).

Tas, kas atšķir Somiju no pārējām valstīm visticamāk ir, ka Somija bija viena no pirmajām valstīm, kura adaptēja OECD ideju par Nacionālo inovācijas sistēmu un līdz ar to arī sistēmisku pieeju inovāciju veicināšanā. Tomēr somu sistēma un darbības veids vienmēr ir bijis vērsts uz adaptāciju un nepārtrauktiem uzlabojumiem. Arī pašreiz tā tiek reformēta un uzlabota saskaņā ar Valsts zinātnes un tehnoloģijas padomes dotajām vadlīnijām, kuru vidū īpašu nozīmi ir ieguvusi arī inovāciju politikas starptautiskošana. Pēdējo gadu laikā Ķīnas faktors un tās konkurētspēja ir likusi pārskatīt ne tikai dažādos inovāciju politikas veidus, bet arī stratēģiskos virzienus.

Kā galvenās Somijas inovācijas sistēmas priekšrocības tiek nosaukts (1) augstāko izglītību ieguvušo augsts īpatsvars, (2) augstas gan privātā sektora, gan valsts investīcijas pētniecībā un attīstībā, (3) augsts *high tech* izgudrojumu patentu skaits, (4) augsti Interneta lietotāju un izmantošanas rādītāji (Gergils 2006:108). Savukārt kā Somijas sistēmas īpašās iezīmes tiek izšķirtas:

¹⁵ Svarīgi atzīmēt, ka Skandināvijā privātā sektora finansējuma īpatsvars, salīdzinājumā ar valsts finansējumu inovācijām, sasniedz vidēji aptuveni 2/3. Īpaši izņēmumi ir Norvēģija, kur privātā sektora un valsts sektora finansējuma proporcijas ir aptuveni līdzīgas, un Zviedrija, kur privātā finansējuma proporcija sasniedz 78%.

¹⁶ Tomēr arī finansējuma līmenī pastāv lielas atšķirības, jo Norvēģijā finansējuma līmenis ir aptuveni 1.4%, kamēr Zviedrijā tas ir aptuveni 4.3% (Gergils 2005:46, 48).

¹⁷ Kā iepriekš atzīmēju pētījuma uzsvars ir uz trim Skandināvijas valstīm, tomēr izņēmuma kārtā šeit analizēšu tieši Somijas gadījumu, jo tā „kalpo kā paraugs visai pasaulei inovāciju politikā” (Gergils 2005:43) un tā, šķiet, ir arī sava veida prototips tā sauktajam Skandināvijas modelim inovāciju jomā. Pozitīvo Gergilsa vērtējumu arī apstiprina OECD starptautiskais salīdzinājums (OECD 2005).

1. *darbīesspēja* un *izlēmīgums* nozīmē spēju stratēģiski plānot, ātri un adekvāti reaģēt uz apkārtējās ekonomiskās vides un konkurentu izicinājumiem, kā arī efektivitāti savā darbībā.
2. *orientācija uz rezultātiem* – inovācijas politikā iesaistītās iestādes veic ikgadējus savas darbības un investīciju ietekmes izvērtējumus.
3. *aktīva un horizontāla valsts un privāto aktieru sadarbība* sevī ietver hierarhijas radīti šķēršļu nojaukšanu, bet tanī pašā laikā – iesaistīto aktieru apzināšanos, ka no viņu darbības ir atkarīga ekonomikas nākotne.
4. inovācijas sistēmas aktieru *dinamiskums un spējas pašiem pārveidoties un atjaunoties*, tādēļ nevienam no valsts atbalsta fondiem vai struktūrām nav birokratizējies, bet uztur efektivitāti kā vienu no darbības pamatprincipiem (Gergils 2006:110).

Inovācijas politiku Somijā formulē un koordinē speciāla 1987. gadā izveidota Valsts Zinātnes un tehnoloģijas padome, kuru vada premjerministrs. Tas simbolizē gan lielo uzmanību, kas tiek pievērsta inovāciju jomai, gan arī politisko apņemšanos un gribu. Tajā piedalās arī izglītības, finansu un ekonomikas ministri, galvenie valsts inovācijas sistēmas dažādo aģentūru vadītāji un nozīmīgāko industriju un arodbiedrību lideri; darbs norisinās arī apakškomitejās (Government Decree 2005).

Politikas ieviešana savukārt ir divu ministriju un dažādo inovācijas atbalsta fondu rokās. Izglītības ministrija ir atbildīga par izglītību, zinātņu, universitātēm un politehnikumiem, kā arī Somijas zinātņu akadēmiju, kura finansē valsts atbalstītos pētījumus, kurus veic universitātes un zinātņu institūti. Tāpat Izglītības ministrija veicina pētniecību ar dažādiem atbalsta pasākumiem (aprīkojuma, informācijas tīklu, zinātniskās bibliotēku, utt. atbalsts). Savukārt Ekonomikas ministrija atbild par jautājumiem, kas saistīti ar industriālo un tehnoloģiju politiku, tai skaitā atbild par Tehnoloģiju Attīstības Centru, Tekes, un Tehnisko Pētījumu Centru, VTT.

Pētniecība tiek atbalstīta divos līmeņos – Somijas zinātņu akadēmija lielākoties atbalsta tā saucamo pamata pētniecību, proti, iegulda pētnieciskos projektos ar augstu akadēmisko vērtību, kuri veicina sabiedrības labklājību, kultūru, ekonomiku un vidi. Nozīmīgākie ieguldījumu lauki ir dabaszinātnes, kultūra un sociālās zinātnes, biotehnika un vide, kā arī veselība. Vislielāko proporciju no finansējumiem saņēma individuālie projekti, pēc tam – dažādas pētījumu programmas un doktorantūras studijas, kā arī starptautiskajai sadarbībai. Kā lielākais adresāts dominē 20 Somijas universitātes, saņemot vairāk kā 4/5 finansējuma (Gergils 2006:123).

Tekes savukārt ir lielākais valsts fonds, kurš piešķir gan lietišķās pētniecības atbalstu, gan speciālus lietišķās pētniecības kredītus uzņēmējiem. Proti, sagaidāmajiem pētījumu rezultātiem ir jābūt tādiem, kuri nesīs vislielāko iespējamo labumu ekonomikai un sabiedrībai. Finansējums tiek mērķēts uz stratēģisku nozaru atbalstu atbilstoši Tekes izstrādātajām 23 tehnoloģijas attīstības programmām, bet tiek atbalstīti arī individuāli uzņēmumi un pētniecības aktieri, kuru projektiem var būt pozitīva ietekme uz ekonomiku. 2006. gadā tika pieņemts lēmums par starptautisku Stratēģisko Zinātnes, Tehnoloģijas un Inovācijas Centru izveidi, kas ir Tekes pienākums. Centri ir savdabīgi starpnieki universitāšu, institūtu, uzņēmēju un finansētāju tīkla vidū, tādā veidā mēģinot apvienot un racionalizēt esošos resursus, kā arī tīklot tos ar pētniecības un ekonomiskajiem aktieriem, kuriem tie ir nepieciešami. 2006. gadā finanses tika sadalītas gan universitāšu, zinātnieku institūtu, individuālo pētnieku (tai skaitā doktorantu) un privātā sektora aktieru vidū. No finansējuma privātajam biznesam 53% tika piešķirti tieši maza un vidēja lieluma uzņēmumiem (Tekes 2006).

4.2.3. Izglītības nozīme

Izglītība ir viens no iemesliem, kādēļ inovāciju politika Ziemeļvalstīs ir tik veiksmīga. Uz to norāda Pasaules ekonomiskā foruma izdotajā valstu konkurētspējas salīdzinājumā augstākās izglītības ziņā, kur tās ierindojas pirmajā desmitniekā. Pirmo vietu izglītības izvērtējumā saņēma tieši Somija, kas neiederas tieši skandināvu valstu vidū, otro – Zviedrija un trešo – Dānija, kamēr Norvēģija bija devītajā vietā (World Economic Forum 2007).

Šeit īsumā pieskaršos galvenajām vērtībām, kas ir Somijas izglītības politikas pamatos. Somijas izglītība balstās uz četrām pamatvērtībām – (1) kvalitāti, (2) efektivitāti, (3) vienlīdzību un (4) starptautiskošanu (*internationalisation*). Somijas izglītības sistēmas pamatā ir uzskats, ka tai ir jābūt ekonomikas konkurētspējas nodrošinātājai, kā arī, ka kopā ar pētniecību izglītība ir „labklājības cēlji” (Ministry of Education 2004).

Vienlīdzības vērtības pamatā ir konstitūcijā nostiprinātās indivīda tiesības iegūt izglītību neatkarīgi no indivīda sociālā stāvokļa. Vienlīdzība ilustrē fakts, ka izglītība jebkurā līmenī, tai skaitā arī augstskolās, ir bez maksas, turklāt pastāv arī visai devīga studentu finansiālā atbalsta sistēma. Vienlīdzība tiek interpretēta arī kā valsts pienākums nodrošināt izglītību dažādos reģionos, kas nozīmē, piemēram, ka pieaug reģionālo augstskolu loma un tādējādi arī to atbalsts no valsts puses. Tādā veidā izglītība veicina arī reģionālās attīstības mērķu sasniegšanu (Ministry of Education 2004).

Kvalitāte ir Somijas izglītības sistēmas pamatā, kas galvenokārt nozīmē īpašu uzsvāru tieši uz skolotāju izglītību un uz skolu un izglītības iestāžu vadību, izvērtēšanu un attīstību, kas ir cieši saistīta arī ar efektivitātes principu (piemēram, izmantoto līdzekļu efektivitāti). Izglītības kvalitāte ir saistāma arī ar pieaugušo apmācību (Ministry of Education 2004).

Starptautiskošana savukārt nozīmē, ka izglītības sistēmai visu laiku ir jāreaģē uz izmaiņām starptautiskajā vidē, lai tā saglabātu konkurētspēju. No vienas puses tas nozīmē studentu un pasniedzēju apmaiņu un izglītības iestāžu tīklošanos, bet no otras puses – izglītības satura un procedūru pielāgošana starptautiskajai attīstībai un savu pētījumu prezentāciju un integrāciju gan vietējā sabiedrībā, gan starptautiskajā vidē, piemēram, sadarbojoties ar *high tech* pētījumos ieinteresētām privātā sektora firmām (Ministry of Education 2004).

Jāatzīmē, ka izglītības sektors ir arī viena no augstākajām valdības izdevumu pozīcijām, jo tam tika asināti 12% no valsts budžeta izdevumiem. Absolūtos skaitļos 2005. gadā izglītības sektoram (kurā ir ieskaitīti arī izdevumi pētniecībai) tika veltīti 9,5 miljardi eiro, kas ir aptuveni 6.06% no Somijas IKP (Ministry of Finance 2008:20). Šie rādītāji atspoguļo, pirmkārt, ka izglītība ir viena no somu prioritātēm, un, otrkārt, ka valsts loma izglītības un pētniecības veicināšanā ir ārkārtīgi nozīmīga.

4.3. Kultūra

Aprakstot Skandināvijas kultūras dzīvi un kultūrpolitiku, kā arī šinī laukā valdošās vērtības ir grūti izdarīt vispārīgus secinājumus, jo tieši kultūru ziņā skandināvu zemes ir visatšķirīgākās. Tādēļ esmu šeit izmantojis 2003. gadā veiktu pētījumu, kurš vispārināti apskata Ziemeļvalstu kultūrpolitiku¹⁸.

Mūsdienu Skandināvijas kultūrpolitikas pamati ir meklējami periodā pēc Otrā pasaules kara, kad sociāldemokrātisko partiju panākumi vēlēšanās rosināja debates par nepieciešamību valstij atbalstīt kultūru. Kultūra tika saprasta kā daļa no labklājības valsts projekta, proti, ka valstij ir pienākums nodrošināt individuālo brīvību un vienlīdzīgas sociālās un kultūras iespējas visiem sabiedrības locekļiem, piemēram, valstij atbalstot māksliniekus.

4.3.1. Kultūrpolitiku pamatvērtības

Peters Duelunds izšķīra vismaz trīs kopīgos skandināvu kultūrpolitiku mērķus un raksturojošās vērtības. Pirmkārt, kultūrpolitikas galvenais mērķis bija *vienlīdzība*¹⁹: katram pilsonim ir jādod vienlīdzīga iespēja baudīt mākslu un kultūru, tādēļ valsts loma bija veidot un atbalstīt kultūras institūcijas, kuras apmierinātu iedzīvotāju vajadzības. Tika celtas un atbalstītas, piemēram, bibliotēkas, teātri, operas, koncertzāles, muzeji un mākslas galerijas. Speciālas ieejas maksu subsīdijas un citi valsts netiešie kultūras atbalsta pasākumi tika veikti, lai kultūra būtu pieejama visiem pilsoņiem neskatoties uz viņu ienākumiem. Lai izplatītu mākslu un kultūru visā zemē, tika atbalstīti tādi kultūru decentralizējoši pasākumi, kā ceļojošas izstādes, braucieni pa reģioniem, speciālu reģionālo centru veidošana (piemēram, Zviedrijā tika uzceltas operas arī Gēteborgā, Malmē, Umeo), kā arī tika radīti speciāli

¹⁸ Lai arī iepriekš definēju, ka apskatīšu tikai Skandināvijas valstis, tomēr kultūrpolitiku ziņā šajos avotos tieši Dānija, Norvēģija un Zviedrija kalpo kā prototipi vispārinājumiem, tādēļ pētījumu par Ziemeļvalstīm izmantošana šeit nerada pretrunas ar darba uzstādīto mērķi – aprakstīt tieši Skandināvju un „skandināvisko”.

¹⁹ Geirs Vestheims šo mērķi definē kā kultūras tiesību un izteiksmes brīvību īstenošanu (Vestheim 2003:265).

finansējuma mehānismi kultūras atbalstam reģionos. Tāpat arī valsts finansēja mākslas izglītību, jo tika uzskatīts, ka ir nepieciešams sniegt visiem studentiem vienādas iespējas neskatoties uz viņu materiālo stāvokli kā arī, ka šāds atbalsts paaugstinās kultūras kvalitātes līmeni. Raksturīgs elements valsts atbalstošajai lomai bija arī radošās brīvības nodrošināšana, tas ir, lai mākslinieks varētu izpausties bez rūpēm, ka, reaģējot uz viņa radošo darbu, uz viņu tiks izdarīts ekonomiskais vai cita veida spiediens.

Otrkārt, kultūras pieejamība un estētiskā izglītošana tika uzskatīts kā *instruments „apgaismošanai”*. No Apgaismības filozofijas strādnieku kustība pārņēma ideju, ka mākslai ir indivīdu attīstoša un izglītojoša loma, kas pirms Otrā pasaules kara tika formulēts saukļi „Vairāk gaismas!” (*Mera ljus!*) kultūrpolitiskajā diskusijā (Gustavsson *et al.* 1979). Tādēļ tika argumentēts, ka valsts, spēlējot regulatora un vidutāja lomu starp māksliniekiem un pilsoņiem, varētu ar mākslas palīdzību viņus „apgaismot” – izglītēt un socializēt par pilvērtīgiem sabiedrības un līdzdalību raksturojošas demokrātijas pilsoņiem. Tādā sabiedrībā pilsoņi spētu risināt savas un kopīgās problēmas un nākotnes izaicinājumus gan ar individuāliem, gan kopīgiem spēkiem. Duelunds atzīmē, ka kultūrpolitikas loma šādā perspektīvā bija arī nodrošināt, ka kultūra un māksla arī veicina sociālās un materiālās labklājības attīstību kas kalpotu kā laicīga alternatīva reliģiskajām dogmām (Duelund 2003:488).

Treškārt, kultūrpolitika gan apzināti, gan neapzināti tika izmantota kā *instruments nācijas konstruēšanā*, citiem vārdiem tā ir savdabīga nācijas *identitātes politika* (Vestheim 2003:267), kura tiek izmantota, lai veidotu nacionālo identitāti, nacionālās piederības izjūtu un vienotu kultūru. Duelunds norāda, ka tieši šis „nacionāli romantiskais” kultūras mantojums ir viens no kavēkļiem valsts kultūrpolitiku attīstībā laikā, kuru raksturo post-nacionālas un multikulturālās tendences (Duelund 2003:489). Ar tām Skandināvijas kontekstā ir jāsaprot aizvien lielākās autonomo reģionu un teritoriju (piemēram, Fēru salas, Grenlande), kā arī kultūras un etnisko minoritāšu (piemēram, sāmi, inuīti) sevis apzināšanās tendences, tāpat arī Eiropas integrācijas procesi, imigrācija un multikulturalisma izaicinājumi (Duelund 2003:491).

Kā visai nozīmīgu jāmin arī Ziemeļvalstu sadarbību kultūras jomā, kuru aizsāka vienošanās, kas tika parakstīta 1972. gadā. Ziemeļvalstu padomes un Ziemeļvalstu ministru padomes ietvaros tika veicināta sadarbība kultūras jomā visu Skandināvijas un pārējo Ziemeļvalstu vidū. Peters Duelunds un Gitte Pedersena to apraksta kā savdabīgu nacionālo kultūrpolitiku turpinājumu starptautiskā līmenī ar nolūku veicināt Ziemeļvalstu tēla attīstību un tā popularizēšanu gan Eiropā, gan visā pasaulē (Duelund and Pedersen 2003:254)

4.3.2. Kultūrpolitiku instrumenti

Kā galvenos skandināvu un Ziemeļvalstu kultūrpolitikas organizējošo racionāli var minēt „*rokas atstatuma*” (*arm's length*) principu, citiem vārdiem – politiķi un ministrija nedrīkst vadīt un iejaukties valsts atbalsta izsniegšanā kultūrai, viņiem ir jābūt „rokas atstatumā” no šī delikātā procesa. Tādēļ ir izveidots speciāls institucionālais ietvars, lai nodrošinātu pēc iespējas neatkarīgāku un uz kultūru centrētu lēmumu pieņemšanu, lai tā netiktu izmantota politiskiem vai finansiāliem mērķiem (Heikkinen 2003:281).

Kā galveno institūciju, lai nodrošinātu „rokas atstatuma” principu ieviešanu dzīvē, ir izveidotas valsts mākslas padomes, kurām ir divējs mērķis – pirmkārt, konsultēt ministrijas dažādos ar kultūru saistītos jautājumos, un, otrkārt, izvēlēties speciālas komitejas, kuras sadalītu finansējumu individuālo mākslinieku atbalstam. Pašreiz ir tendence šīs padomes veidot monolitākas, apvienojot īpašo žanru padomes lietussarga organizācijā, piemēram, tādā organizācijā kā Zviedrijas Kultūras padomē (*Kulturrådet*). Savukārt ekspertu komitejās Dānijā un Zviedrijā tiek izvēlēti dažādu organizāciju un interešu grupu pārstāvji, kamēr Norvēģijā tajās tiek iekļauti pārstāvji no attiecīgo kultūras darbinieku un mākslinieku asociācijām. Tādā veidā norvēģu mākslinieki daudz tiešāk ietekmē līdzekļu pārdali un resursu adresātus. Tanī pašā laikā visās trijās valstīs kultūras padomju vadību ieceļ valdība (Duelund 2003:493-494).

Kā īpaši unikāls skandināvu kultūras modelī tiek izšķirts valsts tiešais finansiālais mākslinieku atbalsts. Ja pārējās Eiropas valstīs piešķir atbalstu konkrētam mākslinieciskam mērķim, tad Skandināvijā atbalsts tiek piešķirts konkrētam māksliniekam (gan

pieredzējušam, gan mazāk pieredzējušam) dažādās formās, piemēram, izmaksājot darba stipendijas, pabalstu studijām ārvalstīs, pabalstu ceļojumiem, utt. Pabalsti tiek sadalīti minētajās ekspertu komitejās, kurās ir iekļauti arī profesionāli mākslinieki, turklāt galvenais pabalstu saņemšanas kritērijs ir mākslinieka radītās un potenciālā topošās mākslas kvalitāte (Heikkinen 2003:287).

Papildus skandināvi arī atbalsta kultūru netiešā veidā. Piemēram, liberalizējot darba likumdošanu kultūras darbiniekiem un māksliniekiem, jo pašreiz mākslinieki ne vienmēr var tikt pieskaitīti pašnodarbināto vai nodarbināto kategorijai. Tomēr mākslinieku nodarbinātība un ar to saistītās ekonomiskās un legālās problēmas vēl joprojām ir aktuāls jautājums. Cits piemērs: tiek radītas pilsētu un reģionālās attīstības programmas, lai radītu ciešāku sadarbību starp privāto biznesu un kultūru. Vai arī – finansiāli atbalstot mākslinieku asociācijas, nosakot īpašu procentuālu proporciju no valsts celtniecības izdevumiem, kas ir jānovirza tieši celtniecībai mākslas sektorā, utt. (Duelund 2003:501-502).

Šeit vēlreiz ir jāuzsver, ka kultūrpolitika nav tikai valsts līmeņa atbildība. Lielu daļu kultūrpolitisko pasākumu veic arī reģionālās un vietējās pašvaldības, kuras cita starpā mēģina celt savu pievilcību, izvēršot aktīvu vietējo kultūrpolitiku. Pamatā esošais pieņēmums ir, ka lielāks kultūras piedāvājums reģionos un vietējās pašvaldībās var piesaistīt uzņēmējus, darbaspēku un tūristus, kā arī apturēt vai mazināt jaunās paaudzes aizplūšanu uz lielpilsētām (Wikhal 2003:99).

Tabula nr. 4

Dānija (principi)	Norvēģija	Zviedrija (mērķi)
Izteiksmes brīvības aizsargāšana un nodrošināšana (talantu attīstīšana)	Atbalstīt profesionālu mākslu un nostiprināt ieguldījumus kultūrā, kas ir vērti pati par sevi	Aizstāvēt izteiksmes brīvību un visiem radīt patiesus priekšnoteikumus tās izmantošanai
Kultūrdemokrātijas nodrošināšana – kultūras pieejamība, kultūras daudzveidības (atbalsts gan profesionālajiem gan amatiermāksliniekiem) atzīšana un demokrātija kultūras pārvaldē	Veicināt daudzveidību kultūrā un tādējādi pretdarboties komercializācijai	Darboties, lai visi gūtu iespēju uz līdzdalību kultūras dzīvē un daiļradi
Kvalitāte gan daiļradē, gan kultūras izglītībā un talantu izveidē	Kultūra kā iedvesmas avots gan masām, gan īpašām grupām	Veicināt kultūras daudzveidību, māksliniecisku jauninājumus un kvalitāti, līdz ar to pretdarbojoties komerciālisma negatīvās ietekmei
Kultūras decentralizācija	Lai izmantotu kultūras potenciālu reti apdzīvotā zemē ar maz iedzīvotājiem valsts iesaiste un atbalsts spelē nozīmīgu lomu	Sniegt kultūrai priekšnoteikumus, lai tā būtu dinamiska, izaicinoša un nesaistīts spēks sabiedrībā
	Valstij ir jāatbalsta kultūra sabiedrībā, kura pēdējos gadu desmitos ir piedzīvojusi daudz pārmaiņu	Aizsargāt un izmantot kultūras mantojumu Veicināt tieksmi uz izglītošanos un veicināt starptautisku kultūras apmaiņu un sabiedrības dažādo kultūru sadarbību

4.3.3. Kultūrpolitiku mērķi 21. gs.

Lielos vilcienos analizējot Skandināvijas kultūrpolitiku pašreizējo stāvokli (Kommittédirektiv 2007:99; Kulturministeriet 2004; Danish Cultural Policy 2002; St. meld. 2002/2003:48). 21. gs. var secināt, ka pamatā esošās vērtības un mērķi vēl joprojām ir atbilst trim galvenajām pamatvērtībām 2003. gadā novēroja Petera Duelunda vadītā pētnieku grupa – vienlīdzība, „apgaismošana” un kultūrintitātes saglabāšana un vedošana (skatīt tabulu nr. 4). Kā jauninājumi ir jāatzīst arī starptautiskā dimensija – proti, ka ir jāveicina dialogs ar citām kultūrām, kā arī nacionalās kultūras izplatīšanu ārvalstīs.

Tomēr kultūrpolitika nav statistiska un to mūsdienās lielā mērā ietekmē arī valdību nomaīņa. Piemēram, Zviedrijā 2007. gadā īsi pēc labējā spārna valdības nākšanas pie varas tika pieņemts lēmums par īpašas kultūrpolitikas izmeklēšanas komitejas izveidi, kura līdz 2008. gada beigām pētīs, kādas revīzijas būtu jāievieš 1996. gadā sociāldemokrātu pieņemtās kultūrpolitikas mērķos. Kā īpaši tajā ir jāatzīmē uzdevums izpētīt valsts atbildību par kultūras atbalstu un iespējas veicināt aizvien lielāku sabiedrības aktieru iesaisti kultūras atbalstā, īpaši pieminot privāto sektoru un pilsonisko sabiedrību (Kommittédirektiv 2007:99). Sadarbība ar privāto sektoru Zviedrijā kultūrpolitikā ir visai jauns pavērsiens, tomēr ir visai maz skaidrība, kā tas var tikt ieviests un cik lielā mērā tas var ietekmēt arī līdzīgu attīstību citās Skandināvijas valstīs.

4.4. Ekoloģija

Vides politikas jomā Skandināvijas valstis, īpaši Zviedrija, ir avangardā²⁰ – tās īsteno ne tikai inovatīvas vides iniciatīvas, kā arī dažas no tām (Zviedrija un Norvēģija) ir iekļāvušas īpašas klauzulas konstitūcijā, kas vienā vai otrā veidā paredz orientāciju uz ilgtspējīgu attīstību, atbildību nākamo paaudžu priekšā un tiesības uz tīru vidi. Tādējādi tiek norādīta vides loma gan politiskajā dienaskārtībā, gan sabiedrībā daudz plašāk, jo katru nedēļu medijos tiek apskatīti klimata, vides aizsardzības vai citi vides politikas jautājumi. Tāpat Skandināvijas valstīs ļoti agri nodibinājās tā saucamās „zaļās” jeb ekoloģisma partijas – Zviedrijā 1981. gadā, Dānijā 1983. gadā un Norvēģijā 1988. gadā. Lai arī sākotnēji partijas bija visai radikālas un uzstājās pret „establišmentu”, kuru tās kritizēja kā anti-ekoloģisku, pamazām zaļās partijas institucionalizēja rūpes par vidi kā politisku vērtību Skandināvijas valstīs, tāpat tās pacēla vides jautājumus arī citu partiju un nacionālās politikas dienaskārtībā²¹.

Tomēr vides nozīmīgums un īpašā attieksme pret dabu izpaužas ne tikai nacionālā līmenī, arī vietējās pašvaldības pieņem īpašus vides politikas darba plānus, kuros nosprauž vietējā līmeņa vides politikas mērķus, kā arī uzsāk inovatīvas iniciatīvas, lai mazinātu apkārtējās vides piesārņojumu. Piemēram, pēc Londonas pilsētas parauga 2007. gada jūlijā Stokholmas pilsētā tika ieviesta speciāla nodevu sistēma, kas paredz, ka katram autovadītājam iebraucot un izbraucot no Stokholmas pilsēta ir jāmaksā īpaša „sastūrēgumu nodeva”. Lai arī sākotnēji 2006. gadā to ieviesa tikai izmēģinājuma kārtā Sociāldemokrātiskās un Vides partijas koalīcija un tas izsauca lielus protestus no labējām partijām, vēlāk šī sistēma tika ieviesta atkal pēc labējo partiju uzvaras Stokholmas municipalitātes vēlēšanās. Šķiet, ka „sastūrēgumu nodeva” ir iesakņojusies kā skandināvisko „zaļo” vērtību īstena izpausme.

Vēl vairāk – visās trīs valstīs sabiedrībā tiek veicināta arī apziņa, ka atbildība par vides pašreizējo stāvokli atrodas arī individuālā līmenī – tādēļ īpaši populāri ir mediju dzīvesstila ekspertu padomi par to, kā ar savu rīcību mazināt kaitīgo ietekmi uz klimata sasilšanu un „kā dzīvot videi draudzīgi”. Piemēram, Gēteborgas pilsētas (Zviedrijā) municipalitāte pat savā Interneta mājaslapā ir iekļāvusi „Vides padomus no A līdz Z” (Göteborgs Stad 2007). Jāatzīmē, ka tādas videi draudzīgas dzīvesstila sastāvdaļas kā atkritumu šķirošana Skandināvijā pastāv institucionalizētā formā jau gadu desmitiem. Iepriekšminētais ir tikai neliela ilustrācija tam, ko varētu saukt par daudz plašāku orientāciju uz vides aizsardzību, īpašu cieņu pret dabu un „postmateriālās vērtības”, kas tika pieminēti iepriekšējā nodaļā apskatot skandināvu vērtības.

Analizējot skandināvu rīcībpolitikas var atzīmēt, ka visas trīs valstis izrāda augstu interesi par dabas aizsardzības jautājumiem, visas trīs skandināvu valstis savās vides politikas dokumentos pauž ambīciju būt videi draudzīgo valstu priekšgalā. Dānija pat ir paziņojusi par viena miljarda dāņu kronu asignāciju (tā saucamais „zaļais miljards”) vides politikai (Ministry of Environment 2007). Zviedrijas vides politikas mērķis savā ziņā ir ambiciozs prototips arī

²⁰ Nesena aptauja Skandināvijas valstu vidū atklāja, ka Zviedrija ir veiksmīgi izveidojusi sev reputāciju kā ekoloģiskajā aspektā visprogresīvākā skandināvu valsts. Vēl vairāk – tāpat aptauja atspoguļoja skandināvu pārliecību, ka viņi ir ekoloģijas un vides politikas ziņā ir visprogresīvākie pasaulē (Maseng 2007). Skandināvijas valstis arī vēsturiski ir bijušas vienas no pirmajām, kuras pievērsa lielu uzmanību vides jautājumu starptautiskai risināšanai un ir profilējušas sevi kā videi draudzīgas nācijas. Piemēram, Norvēģijas premjerministre Grū Hārlema Bruntlande vadīja tā saucamo Bruntlandes komisiju, kura izstrādāja ilgtspējīgas attīstības koncepciju 1980. gadu beigās, kur tika savienotas rūpes par vidi ar veiksmīgas ekonomiskās attīstības veicināšanu.

²¹ Piemēram, Zviedrijā viens no nozīmīgākajiem Vides partijas panākumiem ir radītais valdības pienākums jebkuras politikas pieņemšanas procesā integrēt ilgtspējīgas attīstības perspektīvu un ietekmes uz vidi izvērtējumu (*mainstreaming sustainable development*) (Government Communication 2003/04:129).

Dānijas un Norvēģijas politikām, jo visskaidrāk nosprauž savu vides politikas mērķi: „Zviedrijas vides politikas pamatmērķis ir nodot nākamajai paaudzei tādu sabiedrību, kurā lielākās vides problēmas ir atrisinātas.” (Regeringens proposition 2004/05:150) Citiem vārdiem – skandināvu valstīs vides politikas mērķis ir ilgtspējīga attīstība, kas ietver ne tikai aktīvu vides politiku, bet arī rūpes par nākamo paaudžu labklājību.

Tāpat arī visas valstis ir uzstādījušas arī vairākus vides politikas mērķus, piemēram, Zviedrijas politikas dokuments min kopumā sešpadsmit dažādus mērķus, kuri precizē kā sasniegt un nodrošināt ilgtspējīgas attīstības stāvokli. Kā daži piemēri šiem mērķiem ir ierobežota klimata sasilšana, tīrs gaiss, u.c. Tie savukārt ir sadalīti vēl sīkāk, piemēram, mērķis „tīrs gaiss” ietver tādas komponentus kā sēra dioksīda izmešu līmeņa samazināšana, oglekļa dioksīda izmešu līmeņa samazināšana, utt. (Regeringens proposition 2004/05:150)

Ārkārtīgi svarīgi ir atzīmēt, ka centieni novērst kaitīgo rūpniecības un sabiedrības ietekmi uz vidi ir cieši saistīti ar atbalstu ilgtspējīgu tehnoloģiju attīstību, uz pētījumiem balstītu rīcību un ar uz nākotni vērstu pieeju. Tādēļ Skandināvijas universitātēs var apgūt kursus un pat studiju programmas par ilgtspējīgu attīstību, kā arī tiek veicināta starpdisciplināra pētniecība jautājumos, kurās vides jautājumi saskara ar tādām tēmām kā tehnoloģijas attīstība, sabiedrība, ekonomiskās attīstības alternatīvas, utt.

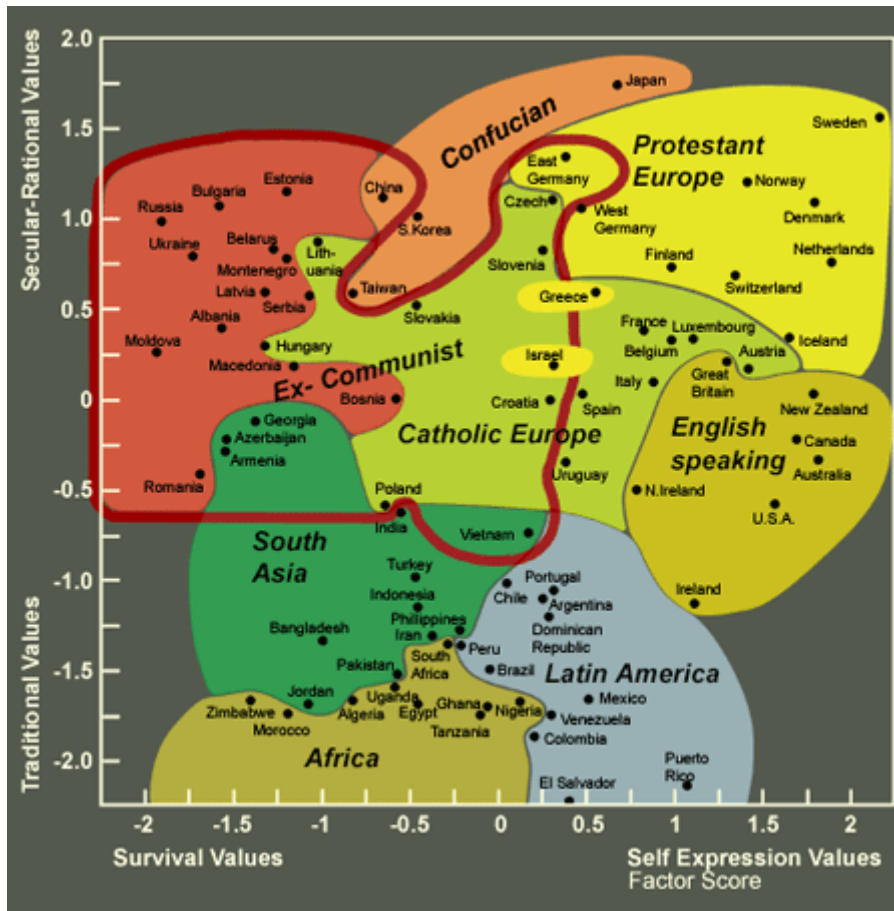
Avoti un literatūra

1. Arter, David (1999) *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.
2. Arter, David (2006) *Democracy in Scandinavia: Consensual, majoritarian or mixed?* Manchester: Manchester University Press.
3. Bäck, Henry och Folke Johansson (1998) *Politisk decentralisering i skandinaviska storstäder. Förvaltningshögskolans rapport nr. 12*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
4. Childs, Marquis William (1980) *Sweden: The Middle Way on Trial*. New Haven and London: Yale University Press.
5. Confederation of Finnish Industries (2007) *The Nordic Recipe for Successful Innovations* <http://www.di.dk/NR/rdonlyres/438AD146-EEFA-4874-844F-9911768837CC/o/SuccessfulNordicInn.PDF>
6. Derbyshire, J. Dennis and Ian Derbyshire (1996) *Political Systems of the World*. Oxford: Helicon Publishing Ltd.
7. Duelund, Peter (2003) „The Nordic Cultural Model. Summary” in Peter Duelund (ed.) *The Nordic Cultural Model: Nordic Cultural Policy in Transition*. Copenhagen: Nordic Cultural Institute.
8. Duelund, Peter and Gitte Pedersen (2003) „The Nordic Cultural Cooperation” in Peter Duelund (ed.) *The Nordic Cultural Model: Nordic Cultural Policy in Transition*. Copenhagen: Nordic Cultural Institute.
9. Gergils, Håkan (2005) *Dynamic Innovation Systems in the Nordic Countries?: A Summary Analysis and Assessment*. Stockholm: SNS förlag.
10. Gergils, Håkan (2006) *Dynamiska innovationssystem i Norden? Danmark, Finland, Island, Norge & Sverige*. Stockholm: SNS förlag.
11. *GoodNIP: Good Practices in Nordic Innovation Policies. Part 1 – Summary and Policy Recommendations*. (2003) A report produced by STEP, Verket för näringslivsutveckling (NUTEK), VTT Technology Studies, Danmarks Tekniske Universitet, and Rannsóknarráð Íslands (RANNIS) http://www.nordicinnovation.net/img/goodnip_1.pdf
12. *Government Communication 2003/04:129 „A Swedish Strategy for Sustainable Development – Economic, Social and Environmental. Summary”* <http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/54/57/86c2efb7.pdf>
13. *Government Decree on the Science and Technology Policy Council of Finland* (2005) nr. 847/2005 http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tiede-ja_teknologianeuvosto/liitteet/asetus_847_2005_eng.pdf
14. Gustavsson, Per, Lars Rydquist och Åke Lundgren (1979) *Mera ljus! Socialdemokratins kultursyn fram till andra världskriget*. Stockholm: Prisma
15. Göteborgs Stad (2007) *Miljötips A-Ö*. http://www.goteborg.se/prod/sk/goteborg.nsf/1/tjanster.miljo.miljotips_ao
16. Heikkinen, Merja (2003) „The Nordic Model of Promoting Artistic Creativity” in Peter Duelund (ed.) *The Nordic Cultural Model: Nordic Cultural Policy in Transition*. Copenhagen: Nordic Cultural Institute.

17. Inglehart, Ronald and Christian Welzel (2005) *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Jenkins, David (1968) *Sweden: The Progress Machine*. London: Robert Hale.
19. Kaufmann, Daniel, Aart Kraay and Massimo Mastruzzi (2007) *Governance Matters VI: Governance Indicators for 1996-2006*. World Bank Policy Research Working Paper no. 4280. <http://info.worldbank.org/governance/wgi2007/>
20. Kommittédirektiv – Kulturpolitikens inriktning och arbetsformer. Dir 2007:99. Beslut vid regeringssammanträde den 28 juni 2007.
21. Kulturministeriet (2004) *Kulturpolitikens sigtelinjer*
http://www.kum.dk/graphics/kum/downloads/Publikationer/Kulturpolitikens_sigtelinjer/Kulturpolitikens_sigtelinjer/pdf/Kulturpolitikens_sigtelinjer.pdf
22. Larsson, Lars-Olof (1997) *Kalmarunionens tid: Från drottning Margareta till Kristian II*. Stockholm: Rabén Prisma.
23. Maseng, Jens (2007) „Sweden has the best environmental image” in *Norden i Fokus*
<http://www.norden.org/webb/news/news.asp?id=7560&lang=6>
24. Ministry of Culture (2002) *Danish Cultural Policy*.
<http://www.kum.dk/graphics/kum/English%20website/Publications/Danish%20cultural%20policy/danishcultpolPDF.pdf>
25. Ministry of Education (2004) *Education and Research 2003-2008: Development Plan*. Helsinki: Ministry of Education.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_190_opm08.pdf?lang=en
26. Ministry of Environment (2007) *Results and initiatives*.
http://www.mim.dk/eng/The+Minister/Results_initiatives/
27. Ministry of Finance (2007) *Budget Review 2008*. Helsinki: Ministry of Finance.
http://www.vm.fi/vm/en/04_publications_and_documents/01_publications/01_budgets/20070913Budget/netti_enkku.pdf
28. Nordiska Rådet och Nordiska Ministerrådet (2005) *Norden som en global vinderregion: På spåren af den nordiske konkurrencemodell*. ANP 2007:777.
<http://www.norden.org/pub/sk/showpub.asp?pubnr=2005:777>
29. Nordstrom, Byron J. (2000) *Scandinavia since 1500*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
30. Norton, Alan (1994) *International Handbook of Local and Regional Government. A Comparative Analysis of Advanced Democracies*. Aldershot: Edgar Elgar.
31. OECD (2005) *Innovation Policy and Performance: A Cross-Country Comparison*.
<http://213.253.134.43/oecd/pdfs/browseit/9205011E.PDF>
32. Petersson, Olof (1998) *Nordisk politik*. Fjärde upplagan. Stockholm: Norstedts juridik.
33. Putnam, Robert D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
34. Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.

35. Regeringens proposition 2004/05:150 "Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag" <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/04/41/28/77c488d4.pdf>
36. Regeringsformen (1974)
http://www.riksdagen.se/templates/R_Page_4933.aspx.
37. Scott, Franklin D. (1975) *Scandinavia*. Cambridge and London: Harvard University Press.
38. St. meld. Nr 48 "Kulturpolitikk fram mot 2014"(2002/2003)
<http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20022003/048/PDFS/STM200220030048000DDDPDFS.pdf>
39. Tekes (2006) *Annual Review 2006*.
http://www.tekes.fi/julkaisut/annual_review06/tekes/index.asp
40. *The Constitutional Act of Denmark* (1953)
<http://www.folketinget.dk/pdf/constitution.pdf>
41. *The Constitution of the Kingdom of Norway* (1814)
<http://www.stortinget.no/english/constitution.html#fulltext>
42. *Transparency International* (2007) *Corruption Perception Index 2007*.
http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2007
43. Vestheim, Geir (2003) „Kulturpolitik, demokrati og legitimitet” i Sverker Sörlin (red.) *Kulturen i kunskapssamhället: Om kulturektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Stockholm: Sister.
44. Wikhal, Maria (2003) ”Kultur och regional attraktivitet” i Sverker Sörlin (red.) *Kulturen i kunskapssamhället: Om kulturektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Stockholm: Sister.
45. World Economic Forum (2007) *The Global Competitiveness Report 2007-2008*.
<http://www.gcr.weforum.org/>

Pielikums nr. 1 – Ingharta-Velcela Pasaules kultūrkarte (Inglehart-Welzel Cultural Map of the World). <http://www.worldvaluessurvey.org/>

Pielikums nr. 2 – Attēls nr.1 - „Ziemeļvalstu receptes” 15 punkti veiksmīgām inovācijām (Confederation of Finnish Industries 2007).

**„Ziemeļvalstu receptes” 15 punkti veiksmīgām inovācijām
(Confederation of Finnish Industries 2007)**

1. Inovācija nenotiek pati no sevis, tā ir aktīvi jāmeklē, jāiedrošina un jāveicina
2. Veido inovāciju struktūru un garu – un radi nepieciešamās iespējas un instrumentus
3. Augstākā līmeņa vadības nodošanās inovācijai ir visa pamatā
4. Ilgtermiņa stratēģija un vīzija ir galvenās sastāvdaļas
5. Inovāciju ir jāvada un jāsystematizē
6. Pulcini kopā cilvēkus ar dažādu kvalifikāciju – dažādas disciplīnas un pieredzes atkarībā no vajadzības
7. Pamatā ir iekšējā atvērtība – brīvu dažādo biznesa nozaru ideju plūsma – brīvība eksperimentēt
8. Pānes tehnoloģijas starp industrijām
9. Pārnes tehnoloģijas starp industrijām un zinātņu institūtiem
10. Labas attiecības ar universitātēm un zinātņu institūtiem nodrošina zināšanas, cilvēkus un ekspertīzi
11. Radi un uzturi ciešas attiecības ar klientiem un ilgtermiņa akcentu uz klientu vajadzībām
12. Ātra atbilde uz klientu vajadzībām ir būtiska
13. Uztver visu pasauli kā vienu tirgu
14. Izaugsmei ir jābūt ikdienas mērķim
15. Izmanto izdevības!